

پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

گزارش رصد فرهنگی (۱۱)

پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

رصد ارزش‌های اخلاقی در جامعه ایران بررسی روند تغییر ارزش‌های اخلاقی طی پنج دهه اخیر

در چند دهه اخیر در ایران مباحثی درباره کم‌رنگ شدن اخلاق و ویژگی‌های اخلاقی در کشور به وجود آمده است و برخی از محققین و اندیشمندان بر این باورند که جامعه در مسیر زوال اخلاقی قرار گرفته است؛ گرچه برخی دیگر معتقدند روند کلی زندگی مدرن در تمام جوامع به این سمت رفته است و مشکلات اخلاقی راناشی از سازمان و ساختار اجتماعی و فرهنگی جامعه ایرانی قلمداد می‌کنند. از این رو گزارش حاضر تلاش کرده با بررسی داده‌ها، اطلاعات و نتایج پیمایش‌های ملی به بررسی وضعیت اخلاق در جامعه ایران بپردازد و به این سوال پاسخ دهد که وضعیت اخلاق در جامعه ایرانی با تمام مناقشاتی که درباره اخلاق، تعریف آن و مرزبندی‌های معرفت‌شناختی‌اش وجود دارد؛ چگونه است؟

مرکز فرهنگی کشور

مرکز فرهنگی کشور
www.ircud.ir

知

گزارش رصد فرهنگی (۱۱)

رصد ارزش‌های اخلاقی در جامعه ایران

بررسی روند تغییر ارزش‌های اخلاقی
طی پنج دهه اخیر

سجاد یاهک

سماء کشاورز دیزجینی

ناشر: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، مرکز رصد فرهنگی کشور
عنوان گزارش: رصد ارزش‌های اخلاقی در جامعه ایران؛ بررسی روند تغییر ارزش‌های اخلاقی طی
پنج دهه اخیر
نویسنده: سجاد یاهک، سماء کشاورز دیزجینی
ویراستار علمی: پوریا عبدی
ویراستار ادبی: مهناز احدی
صفحه‌آرایی: حسین آذری
طراح جلد: فریماه فاطمی
نوبت چاپ: اول - تابستان ۱۴۰۰
شمارگان: برای مخاطبان خاص
متن کامل این گزارش در سایت مرکز رصد فرهنگی کشور www.ircud.ir در دسترس است

همه حقوق این اثر برای پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات محفوظ است.
در صورت تخلف، پیگرد قانونی دارد.

نشانی: تهران، پایین‌تر از میدان ولی عصر (عج)، خیابان دمشق، شماره ۹، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
صندوق پستی: ۶۲۷۴ - ۱۴۱۵۵. تلفن: ۸۸۹۰۲۲۱۳. دورنگار: ۸۸۸۹۳۰۷۶. Email: nashr@ricac.ac.ir

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱
ادبیات پژوهش.....	۳
چارچوب مفهومی.....	۱۰
روش‌شناسی.....	۱۱
یافته‌های گزارش.....	۱۳
۱. اخلاق همبستگی.....	۳۱
۲. ارزش‌های اخلاقی فرهنگی - اجتماعی.....	۳۲
۱-۲. ارزش‌های اخلاقی فرهنگی - اجتماعی مثبت.....	۳۲
۲-۲. ارزش‌های اخلاقی فرهنگی - اجتماعی منفی.....	۴۲
۳. اخلاق حرفه‌ای.....	۴۹
۱-۳. وجدان کاری.....	۴۹
۲-۳. قانون‌گرایی.....	۵۶
۴. آسیب‌های اخلاقی - اجتماعی.....	۵۹
۱-۴. روابط بی‌قید و شرط و پابندی به ارزش‌ها.....	۵۹
۲-۴. امنیت جانی.....	۶۲
۳-۴. جرایم موجود در جامعه.....	۴۶
بحث و نتیجه‌گیری.....	۷۲
روند تغییرات ارزش‌های اخلاقی ایران در گذر زمان به چه شکل بوده است؟.....	۷۲
اخلاق در چه حیطه‌هایی کم‌رنگ‌تر شده است؟.....	۷۴
فهرست منابع.....	۷۸

مقدمه

مسئله اخلاق در جوامع همیشه از مباحث بحث‌برانگیز در دنیاست. بی‌اعتنایی، شناخت نادرست و پردازش نابجا و غیراصولی آن‌ها باعث می‌شود جامعه رو به سویی گام بردارد که در طولانی‌مدت شاهد تباهی اوضاع و رفتارهای اخلاقی باشیم؛ به‌خصوص اکنون که در دنیایی پیشرفته‌تر و متراکم‌تر از گذشته قرار داریم و جوامع تحت‌الشعاع رسانه‌های جمعی هستند. به نظر می‌رسد با پیشرفت‌های اخیر بشر و تغییر الگوهای زندگی و روابط انسانی، به‌ویژه بسط الگوهای جدید زندگی اجتماعی، مسائل اخلاقی نیز شکل‌های جدیدتری به خود گرفته‌اند. مشکلات و مسائل اخلاقی مربوط به رفتار دانش‌آموزان، نافرمانی و گستاخی نوجوانان نسبت به اولیای خود، بد اخلاقی‌های رایج در زندگی زناشویی، رفتارهای غیر اخلاقی تماشاگران و ورزشکاران در اماکن ورزشی، خشونت‌های قومی و نژادی، تروریسم، بد اخلاقی‌های سیاسی و... همگی از معضلات جدید هستند (بختیار نصرآبادی، حیدری و بهروان، ۱۳۹۰: ۱۴۰). درواقع، بسیاری از مشکلات اخلاقی در اوضاع و احوالی پدید می‌آیند که «تعارض وظایف» در

میان باشد؛ یعنی در موردی که یک اصل اخلاقی به‌سویی می‌کشد و اصلی دیگر به‌سویی دیگر (کی. فرانکنا، ۱۳۹۲: ۲۲).

باآنکه جامعه بشری در تاریخ ریشه‌های عمیق‌تری از شروع حیات بشری دارد، آدمیان در حل مسائل زیست جمعی‌شان پیشرفت به‌نسبت کمی داشته‌اند؛ پیچیدگی‌های جدیدی به وجود آمده‌اند و هر نسلی در آن با دردسرهای تازه‌ای روبه‌رو گشته است. باوجود قرن‌ها تجربه، انسان‌ها یاد نگرفته‌اند چگونه بدون آنکه بر معایب و رذایل خود بیفزایند و همدیگر را غرق در تهمت و خون نمایند، با همدیگر زندگی کنند. جامعه‌ای که فرد در آن زندگی می‌کند، در آن واحد، برای وی هم بستری برای دستیابی به کمال زندگی است و هم عاملی برای فلاکت و بدبختی (نیبور، ۱۳۸۹: ۲۱).

اصول و ارزش‌های اخلاقی از ملزومات و ضرورت‌های زیستن در جامعه بشری است؛ درواقع، اخلاق مسئله پیش‌پاافتاده‌ای نیست که فردی تمایل به رعایت آن داشته باشد و فردی دیگر نه. تمام رفتارهای آدمی درگیر مسائل اخلاقی است؛ به همین دلیل، رفتارهای ناهنجار اجتماعی آثار سوء به‌همراه دارند و باعث می‌شوند گهگاه خسارت‌های جبران‌ناپذیری به جامعه وارد شوند.

نگرانی درباره تضعیف بنیان‌های اخلاق، برانگیزاننده تأملات وبر^۱ (۱۹۷۶) درباره پیامدهای ناشی از توسعه نظم اقتصادی مدرن و به‌طور خاص، درباره «قدرت بی‌انعطافی» نیز بوده است که توسط «کالاهای مادی» بر زندگی مردم اعمال می‌شود. وبر به این نکته می‌پردازد که «امتناع انسان مدرن از بر عهده گرفتن مسئولیت داورهای اخلاقی چگونه دآوری درباره قصد اخلاقی را به‌سمت دآوری درباره ذائقه سوق می‌دهد». برای دورکیم^۲، سست شدن پیوندهای سنتی، اخلاق را «به‌نحوی بازگشت‌ناپذیر تحلیل می‌برد»؛ و درنتیجه، او پیشنهاد می‌کند که «اولین تکلیف ما ساختن یک اخلاق برای خودمان است (Smart, 2001). تجربه هر روزه ما تأییدکننده این مدعاست که اخلاق، به‌ویژه در موضوع‌هایی که

1. K. Frankena

2. Niebuhr

3. Weber

4. Durkheim

اهمیت اخلاقی بیشتری دارند، تعهدی همگانی است. برای مثال، ممنوعیت‌های اخلاقی ما درباره سوءاستفاده جنسی از کودکان را در نظر آورید. هیچ‌یک از ما عملاً فکر نمی‌کند این فقط عقیده‌ای شخصی است. احساس می‌کنیم سوءاستفاده از کودکان نارواست و همه به پیروی از آن ملزم‌اند. اخلاق، دست‌کم در هسته مرکزی خود، تعهدی همگانی است (هینمن^۱، ۱۳۹۸: ۴۴).

در این گزارش، در پی پاسخ به این پرسش هستیم که جامعه ایرانی با تمام مناقشه‌هایی که بر سر اخلاق و تعریفش و نیز مرزبندی‌های معرفت‌شناختی‌ای که درباره آن وجود دارند، در چه وضعیت اخلاقی‌ای به سر می‌برد؟ وضعیت‌های گوناگون اخلاقی به‌باور برخی اندیشمندان و پژوهشگران رو به تحلیل و وخامت می‌رود و جامعه دچار مسائل اخلاقی شده است. تلاش می‌شود با بررسی داده‌ها، اطلاعات و نتایج پیمایش‌ها به بررسی این موضوع بپردازیم. باوجود تمام نگرانی‌ها و دغدغه‌های موجود، مسئله اساسی این است که تا چه میزان اخلاق در جامعه ایرانی رعایت می‌شود. مسئولان، مدیران و مردم ایران، باوجود طیف مذهبی در جامعه و شعارهای اخلاقی زیادی که به چشم می‌خورد، چه میزان برای حد و حدودهای اخلاقی ارزش قائل هستند و به‌درستی به آن‌ها عمل می‌کنند؟ به همین دلیل ضروری است به این دو پرسش اصلی پاسخ داده شود:

- روند تغییر ارزش‌های اخلاقی ایران در گذر زمان به چه شکل بوده است؟

- اخلاق در چه حیطه‌هایی کم‌رنگ‌تر شده است؟

ادبیات پژوهش

ادبیات نظری

اخلاق اصطلاحی است برگرفته از خلق و خوی و در دو معنای ذهنی و عینی به کار گرفته می‌شود. در معنای ذهنی، اخلاق شامل وجدان شخصی و عمومی فرد و یا پیروی از معیشت الهی است (راسل^۲، به نقل از گرجی ازندریانی و فلسفی‌زاده حقیقی، ۱۳۹۹: ۲)؛ که انسان‌ها با بهره‌گیری از تعالیم دینی، خانوادگی و شخصی

1. Hinman

2. Russell

آن را به عنوان عمل نیکو در نظر می گیرند. اما در برخی دیگر از تعاریف، نوعی رویکرد تمایزگذاری برای شناسایی اخلاق به کار گرفته می شود که به مجموعه ای از فضایل و رذایل اخلاقی اشاره می کند. در این معنا، اخلاق، مجموعه اقدامات نیکویی است که انسان را بدان ها دعوت می کند و در سوی مقابل، اقداماتی است که باید از انجام دادن آن ها سر باز زد. بنابراین اخلاق پیروی از همان دستورات خوبی است که جایز هستند و باید بر مبنای آن ها عمل کرد (پیرسون^۱ و پاتنام^۲، به نقل از گرجی از ندریانی و فلسفی زاده حقیقی، ۱۳۹۹: ۲).

اخلاق را می توان در دو بُعد فردی و اجتماعی نگریست. اخلاق فردی، اخلاقی است که فرد خود به هر شکلی که مایل است، رفتارش را بدون در نظر گرفتن مصلحت نظام سامان می بخشد. اخلاق فردی، دارای اصولی است که صرف نظر از حیثیت اجتماعی انسان، به بیان ارزش های اخلاقی او می پردازد. اگر خاستگاه اخلاق، فردی باشد و اخلاق فردی سرلوحه سیاستمداران شود، هیچ ضمانتی برای عملی کردن هنجارهای اخلاقی به طور گسترده وجود نخواهد داشت و راه حلی برای رفع تشتت ناشی از اختلاف دیدگاه های فردی و ملاکی برای تمییز اخلاق گرایی از منفعت گرایی وجود نخواهد داشت. اخلاق اجتماعی چیزی قطعی و مشخص نیست؛ یعنی قواعد رفتار همه جا همیشه یکسان نیست و نباید باشد؛ ولی ضرورت قواعدی تغییرناپذیر در جنبه هایی از زندگی انسانی به چشم می خورد. مضمون اصلی بیشتر نظام های اخلاقی بازتاب نیاز به قواعد بنیادی برای رفتار اجتماعی است؛ که البته این قواعد برحسب شرایط گوناگون تغییر می کنند. به سادگی می توان دریافت که اطاعت از قانون از نظر یک فرد چه ضرورتی دارد. اگرچه ممکن است برای فردی خاص، در شرایطی ویژه، اطاعت از مقررات اجتماعی طاق فرسا باشد؛ به طوری که عضویت در جامعه ای هماهنگ این دشواری را جبران می کند. البته این دلیل قانع کننده به نظر نمی آید؛ چون عضویت در جامعه شرطی نیست که به اختیار فرد باشد (مسعودی و ساداتی زاده، ۱۳۹۴: ۲۵).

1. Pearson

2. Putnam

گیدنز^۱ و باومن^۲، هر دو، بیان کرده‌اند که مدرنیته با نوعی بی‌میلی به روبه‌رو شدن با موضوع‌های مهم اخلاقی و وجودی همراه است. گیدنز می‌گوید مقاومت در برابر درگیر شدن با سؤال‌های اخلاقی در دوره مدرن یک الزام است. به همین علت، تجربه مدرنیته همچون تجربه زندگی در یک جهان رها شده یا تجربه رویارویی با یک نیروی عظیم مخرب است. دوره زندگی و کارهای شخصی برای افراد به یک پروژه شخصی تبدیل شده است که از ریشه‌های سنتی‌اش در محلیت، روابط خانوادگی و جمعی و مناسک گذار کنده شده است. باومن هم مدرنیته را به همان صورت می‌فهمد. او به تأثیر فراگیر تکه‌تکه شدن (تجزیه‌شدگی) اشاره می‌کند. خویشتن فرد، در این وضعیت، با شبکه پیچیده‌ای از نقش‌ها، نظام‌های تخصصی تولیدکننده حقایق (که با فهم روزمره نمی‌توان آن‌ها را درک کرد یا به چالش کشید) یکسان انگاشته می‌شود؛ و در این میان، فناوری، ابزارها را به هدف تبدیل می‌کند. همچنان که فرایند سکولار شدن، حقایق معنوی و دستورات اخلاقی را تهی می‌کند، مدرنیته می‌کوشد اطمینان را در عام‌گرایی و اصول بنیانی بیابد. علم و خرد، ایرادها را پیدا می‌کنند، کنش‌های اصلاحی را برمی‌گزینند و ناگهان به فهم و سروری بر جهان طبیعتی دست می‌یابند؛ فهمی که اساساً کاربردی است و بر پایه دانش بنیانی قرار گرفته است (Smith, 2002: 44). هم گیدنز و هم باومن به‌شکلی مشابه نتیجه می‌گیرند که اخلاق باید به‌ناچار قربانی میل مدرنیته به دستیابی به کنترل باشد. گیدنز این مسئله را به دو شکل به هم مرتبط توضیح می‌دهد. اول آنکه نظام‌های خودارجاع کارشان تولید و کنترل معرفت و قدرت است و اخلاق برای این فعالیت‌ها امری عارضی و فرعی به شمار می‌رود. دوم آنکه به پیش راندن نیروی عظیم مدرنیته به‌ناچار پیلۀ «امنیت وجودی»^۳ را پاره خواهد کرد. امنیت وجودی در سطح نهادی با آنچه گیدنز «مصادره تجربه»^۴ می‌خواند، تقویت خواهد شد. منظور گیدنز از این

1. Giddens

2. Bauman

3. Ontological security

4. sequestration of experience

مفهوم حذف کردن آن تجربه‌ها و رویدادهایی از زندگی اجتماعی و در نتیجه تجربه شخصی است که توجه اخلاقی ما را طلب می‌کنند. منظور سؤال‌های اخلاقی و وجودی‌ای هستند که به دیوانگی، مجرمیت، بیماری و مرگ، جنسیت و طبیعت می‌پردازند و ممکن است امنیت مسلم جهان روزمره ما را بر هم بزنند. نظام‌های انتزاعی اعتماد را تشویق می‌کنند و برای محکم کردن نظم روزمره زندگی ما، به وجود امنیت تولیدشده به وسیله دانش متخصصان و مدیریت ریسک توسط آنان تعهد می‌دهند. در این وضعیت هم اخلاقیات برای این امور امری خارجی و فرعی به شمار می‌روند و هم ضروری است که سؤال‌های اخلاقی از نظر پنهان شوند. برای گیدنز مصادره تجربه، مصادره اخلاقیات است (همان، ۴۵).

هنجارهای اخلاقی حتی در یک جامعه هم بر مبنای میزان ارزش، اهمیت و پذیرش در میان مردم آن جامعه یکسان نیستند. به طوری که سامنر^۱، یکی از پایه‌گذاران جامعه‌شناسی، آن‌ها را به انواع زیر تقسیم می‌کند: «شیوه‌های قومی عبارت‌اند از قراردادهای معمولی در زندگی روزانه؛ این هنجارها توسط فرد یا افرادی وضع نشده، بلکه خودبه‌خود و به صورت تدریجی از اتفاقات عادی زندگی سرچشمه گرفته‌اند و به عنوان جزئی از فرهنگ عامه، خاستگاهی جز کل جامعه ندارند. نقض این هنجارها با عکس‌العمل شدید مواجه نمی‌شود. رفتارهایی مانند سلام و تعارف، نحوه پذیرایی از مهمان و به موقع سر قرار حاضر شدن شامل این هنجارها می‌شوند. پیروی از این هنجارها نه به خاطر فرار از جریمه یا زندانی شدن و...، بلکه به علت ترس، شرم و بدنامی است. رسوم اخلاقی هنجارهای نیرومندی هستند مبتنی بر اعتقادات باارزش و از نظر اخلاقی با اهمیت در میان مردم که نقض آن‌ها عکس‌العمل شدیدی را در پی دارد؛ برای مثال، اعتیاد به مواد مخدر، داشتن فرزند نامشروع، دزدی یا هر رفتاری که باعث به هم خوردن نظم و تعادل رایج گردد. در بین مردم این اعتقاد وجود دارد که رسوم اخلاقی برای حفظ یک جامعه منزه و منظم اهمیت اساسی دارد؛ و متخلف ممکن است به شدت مورد انتقاد قرار گیرد، تنبیه بدنی شود، زندانی شود، به بیمارستان روانی اعزام و یا حتی اعدام

1. Sumner

گردد. یک تابو، یعنی یک عقیده اجتماعی و قومی مبنی بر اینکه عمل خاصی آشکارا نفرت‌انگیز است، گاهی تخلف از رسوم اخلاقی را تقریباً تصورناپذیر می‌سازد؛ مانند تابوی قدرتمندی که علیه خوردن گوشت انسان وجود دارد (سامنر، به نقل از حاجانی، ۱۳۹۳: ۲۹-۳۰).

باومن گمان می‌کند که اخلاق به‌سادگی نمی‌تواند در جهان مدرنی جا بگیرد که محصول پیشرفت عقلانی است. فهم وی از اخلاق، به بیان آن از طریق مسئولیت فردی و غیرمشروط نسبت به دیگری مربوط است. به‌باور باومن، اندیشه و کنش اخلاقی به مشارکت مستقیم، همدلی، تعهد و دغدغه برای نیک‌بختی دیگری نیاز دارد. نگرش اخلاقی به‌ناچار یک‌طرفه است و نمی‌تواند به‌شکل مقابله‌به‌مثل و در قالب تبادل قراردادهای پایدار بماند. باومن عامل اخلاقی را «به‌طور ناملازمی فردگرایانه»^۱، دووجهی^۲، احساساتی^۳، خودانگیخته^۴، معطوف به دیگران^۵ و خودبنیاد^۶ می‌داند. مهم‌تر آنکه اخلاق «مدیریت‌ناپذیر»^۷ است و بنابراین، جامعه مدرن باید آن را به مجموعه‌ای از کدهای اخلاقی و شماری از قراردادهای تبادلی تبدیل کند که اغلب با قانون بازنمایی می‌شوند. باومن بیزاری مدرنیته را به اندیشه اخلاقی بدین شکل نشان می‌دهد: «نه جهانی که به‌صورت شناختی تقسیم شده و نه جهانی که با معیارهای زیبایی‌شناسانه تقسیم شده، هیچ‌کدام پذیرای تقسیم‌بندی‌های اخلاقی نیستند. در هر دو، انگیزش‌های اخلاقی بدنه‌های بیگانه و رشدهای سرطانی به شمار می‌روند. در فضای اجتماعی/شناختی به این خاطر که شخصیت رفیع و بی‌تفاوت قواعد را ضعیف می‌کنند و خلوص عقل را با لکه‌های غیرقابل شستشوی عاطفه از میان می‌برند. در فضای اجتماعی/زیبایی‌شناسانه به این خاطر که انگیزه‌های اخلاقی گرایش دارند به‌چیزهایی که قدرت اغواگرشان را تنها از بودن به حرکت

1. ruggedly individualistic

2. ambivalent

3. emotional

4. spontaneous

5. other regarding

6. autonomous

7. ungovernable

وامی دارند و آماده‌اند زمانی که دستور داده شود، محو شوند» (همان، ۴۵). مک لگان^۱ و نل^۲ (۱۳۷۷) با این عنوان که «بی‌تفاوتی نوعی تهدید است»، به مسئله تمایل افراد به عدم دخالت در امور و پذیرش مسئولیت اشاره کرده‌اند. آبرل^۳ معتقد است در جامعه برخی شرایط بنیادین وجود دارند که در صورت نبود آن‌ها، جامعه به شدت دچار اختلال خواهد شد؛ یکی از مهم‌ترین این عوامل، بی‌تفاوت شدن یک جامعه است که تهدیدی جدی به شمار می‌رود تا آنجا که همه ساختارها را تحت تأثیر قرار خواهد داد (ریتزر^۴، به نقل از تبریزی و صداقتی‌فرد، ۱۳۹۰: ۲). ملوین سیمن^۵ (۱۹۵۹) می‌نویسد: «بیگانگی اجتماعی احساس یا وضعیتی است که هر فرد در رابطه با خود، دیگران و جامعه به اشکال گوناگون: احساس بی‌قدرتی، احساس بی‌هنجاری، احساس بی‌معنایی، انزوای اجتماعی، تنفر فرهنگی و تنفر از خود را بروز می‌دهد.» از دید او، «احساس بی‌هنجاری وضعیتی است که طی آن، فرد با سطح بالایی از انتظار این را بر خود متصور می‌دارد که نزدیک شدن به اهداف دلخواه، تنها در گرو اعمال و رفتارهایی است که از نظر اجتماعی مقبول و پسندیده نیستند» (سیمن، به نقل از عنبری و غلامیان، ۱۳۹۵: ۱۳۹). خودخواهی بیش از هر چیز بیانگر میل انسان به برآوردن منافع شخصی خود به هر طریق ممکن است؛ حتی اگر این امر در تعارض منافع دیگر افراد قرار گیرد. خودخواهی علاقه پرشور و مبالغه‌آمیز به خود است که فرد را وامی‌دارد به همه چیز با در نظر داشتن خود فکر کند و خود را به همه ترجیح دهد (کیویستو^۶، ۱۳۸۷: ۱۲۲). این مسئله بیانگر فردگرایی خودخواهانه در افراد است. این مفهوم را با شاخص‌هایی چون حسابگری به نفع خود فرد، رقابت داشتن با دیگران، به فکر دیگران نبودن و تنها به سود و منفعت خود

1. McLagan

2. Nel

3. Aberle

4. Ritzer

5. Melvin Seeman

6. Kivisto

فکر کردن، فقط به فکر آینده خود بودن، کمک نکردن به دیگران و کسب موفقیت حتی به هزینه دیگران می‌توان مورد سنجش قرار داد.

فردگرایی خودخواهانه خودمدارانه به نوعی از فردگرایی اطلاق می‌شود که صرفاً بر تقدم منافع شخصی مبتنی است. این نوع از فردگرایی که همواره به عنوان جنبه آسیب‌شناختی فردگرایی مورد توجه جامعه‌شناسان کلاسیک از قبیل دورکیم، تونیس^۱ و دیگران بوده است، اساساً مخل نظم هنجاری جامعه و نظم اجتماعی است. توکویل^۲ «خودخواهی» را در مقابل «فردگرایی» قرار می‌دهد و معتقد است که فردگرایی ممکن است رشد بیمارگونه داشته باشد و به دیگران نیز حمله کند و همه آن‌ها را نابود سازد و سرانجام در خودخواهی، که بذر هر فضیلتی را می‌خشکاند، مستهلك شود. بنابراین، فردگرایی افراطی را می‌توان همان فردگرایی خودخواهانه نامید. رابرت بلا^۳ و همکاران او نیز بیم آن داشتند که فردگرایی ممکن است رشدی سرطانی داشته باشد؛ به همین دلیل بلا، اتزیونی^۴، مک‌این‌تایره^۵، الش‌تین^۶ و هوئرواس^۷ جنبش فکری- سیاسی «اجتماع‌گرایی» را بنیاد نهادند که هدف آن یافتن تعادلی جدید میان فرد و اجتماع است (وئوقی و میرزایی، ۱۳۸۷: ۱۳۲). به نظر دورکیم، «اگر یک نظام اجتماعی تنها متشکل از «خود»های سراسر منفعت‌طلب باشد که فقط به دنبال برآوردن هدف‌ها و امیال شخصی خود بدون توجه به نتایج اجتماعی عملکردهایشان باشند، آنچه فرومی‌پاشد، نظم اجتماعی و پیدایش آسیب‌ها و نابهنجاری‌های گسترده است؛ زیرا در جایی که فقط منفعت حاکم است، از آنجاکه هیچ مهارتی بر خودپرستی‌ها و خودخواهی‌های موجود در کار نیست، هر منی در برابر من دیگر به حالت آماده‌باش جنگی است؛ و اگر هم در این

1. Tonnies

2. Tocqueville

3. Robert Bellah

4. Etzioni

5. MacIntyre

6. Elstain

7. Huervas

تخاصم ابدی آتش بس در کار باشد، پایدار نخواهد بود» (دورکیم، ۱۳۶۹). فردگرایی خودخواهانه اغلب در فرد اجتماعی نشده ظهور می‌کند و در نیازها و امیال این قبیل افراد ریشه دارد. فردگرایی خودخواهانه پیش‌بینی‌پذیری رفتار اجتماعی را کاهش می‌دهد، «زمینه را برای تشدید ناهنجاری اجتماعی فراهم می‌کند و نتیجه آن چیزی جز افزایش هرج و مرج نیست» (چلبی، ۱۳۷۵: ۲۸۶).

چارچوب مفهومی

در یک نگاه کلی و بر اساس مطالعات انجام‌شده، می‌توان حوزه‌های اخلاق اجتماعی را در گسترده‌ترین نگاه به شکل زیر فهرست کرد (غلامرضا کاشی و امیر، ۱۳۹۹: ۷):

- اخلاق همبستگی (شامل مدارا، اعتماد و مشارکت اجتماعی، بی‌تفاوتی، سرمایه اجتماعی، همدلی و نوع دوستی، فردگرایی و جمع‌گرایی، خودخواهی و دگرخواهی)؛
- اخلاق صداقت (شامل دروغ و ریا)؛
- اخلاق جنسی (شامل مناسبات جنسی، خیانت، عشق و خانواده و ارتباطات دوستی میان هم‌جنسان و هر دو جنس)؛
- اخلاق حرفه‌ای (شامل اخلاق علم، اخلاق کار، اخلاق اصناف، اخلاق اقتصادی، ارتشا، تقلب و فرار از مالیات)؛ و
- آسیب‌های اجتماعی و جرایم (شامل خشونت، دزدی، قتل، سوء مصرف مواد و نزاع). شهابی و ربانی (۱۳۸۹) نیز ارزش‌های اخلاقی را در چهار بُعد گنجانده‌اند (به نقل از حاجانی، ۱۳۹۳: ۷۷-۷۸):
- ارزش‌های اخلاقی فرهنگی: مانند صداقت، راست‌گویی و یکرنگی اخلاقی؛
- ارزش‌های اخلاقی اجتماعی: مانند درستکاری، خیرخواهی، کمک به دیگران و گذشت؛
- ارزش‌های اخلاقی اقتصادی: مانند امانت‌داری و پایبندی به قول و قرار؛ و
- ارزش‌های اخلاقی سیاسی: همانند انصاف و عدالت.

از منظر دیگر، هنجارهای اخلاقی را می‌توان مشتمل بر هنجارهای متقابل، هنجارهای نوع‌دوستی، هنجارهای انصاف و مسئولیت اجتماعی دانست که همگی مغایر با صور نابهنجارند و در مقابل بی‌تفاوتی اخلاقی قرار می‌گیرند؛ و وجود اعتماد اجتماعی، تعهد اجتماعی، صمیمیت، خیر نامحدود، نبود احساسات منفی در روابط اجتماعی و پیگیری و وفاداری به آرمان‌های اخلاقی از نشانه‌های آن می‌توانند باشند. از نگاهی دیگر، یکی از صفات مهم رفتار اخلاقی «مدارا» است که به معنی هماهنگی در عین تفاوت است؛ و شامل مدارای اجتماعی، سیاسی، اخلاقی و رفتاری می‌شود (عسگری و شارع‌پور؛ به نقل از حاجیانی، ۱۳۹۳: ۸۰). با توجه به مباحث مطرح‌شده، برای بررسی اخلاق در پژوهش‌ها و پیمایش‌ها، یافته‌ها را در دسته‌بندی‌های ارزش‌های اخلاقی همبستگی (فردگرایی و دگرخواهی، اعتماد)، ارزش‌های اخلاقی فرهنگی اجتماعی (صداقت، گذشت، امانت‌داری، انصاف، رعایت حقوق دیگران، وفای به عهد، دروغ‌گویی، تقلب، دورویی و تظاهر، تملق، ناامیدی، حرص)، اخلاق حرفه‌ای (وجدان کاری، قانون‌گرایی) و آسیب‌های اخلاقی-اجتماعی (امنیت جانی، روابط بی‌قیدوشرط و پابندی به ارزش‌ها، جرایم) تقسیم‌بندی می‌کنیم و به تحلیل آن‌ها می‌پردازیم.

روش‌شناسی

گزارش‌های پایش یا رصد فرهنگی، تصویر^۱ کلی و جزئی (حاوی داده‌های آماری ثبتي و سرشماری، پیمایشی، اسنادی و...) از حوزه‌های مختلف فرهنگ به دست می‌دهند؛ این تصویر، بررسی پدیده فرهنگی و شاخص‌های آن «در طول زمان» است؛ و بنابراین پایش فرهنگی بر «توصیف» داده‌محور وضعیت پدیده فرهنگی در طول زمان تا امروز مبتنی است. بازه زمانی استفاده‌شده در این رصد از دهه ۱۳۵۰ تا جدیدترین آمار دهه ۱۳۹۰ یعنی تا سال ۱۳۹۷ است. پژوهش حاضر به روش تحلیل ثانویه انجام می‌شود و واحد تحلیل و مشاهده آن کشور ایران است؛ و یافته‌های حاضر از پیمایش‌های

1. Image

ملی صورت گرفته، آمارهای رسمی و داده‌های پژوهش‌های مرتبطی به دست آمده‌اند که در حوزه اخلاق وجود دارند.

تحلیل ثانویه با بررسی‌های منظم و متاآنالیز مطالعات کیفی متفاوت است که در عوض، به جمع‌آوری و ارزیابی شواهد مربوط به یک نگرانی مشترک یا حوزه فعالیت می‌پردازد. تحلیل ثانویه می‌تواند شامل استفاده از مجموعه داده‌های کیفی تک و یا چندگانه و همچنین مجموعه داده‌های کمی و کیفی باشد. افزون بر این، این روش می‌تواند توسط محققان به منظور استفاده مجدد از داده‌های خود یا توسط تحلیلگران مستقل با استفاده از مجموعه داده‌های کیفی پیش‌تر ثبت‌شده به کار رود (Heaton, ۱۹۹۸). مزیت این نوع تحلیل در کم‌هزینه بودن، وسعت اطلاعات در دسترس، مجموعه داده‌ها در طول زمان و امکان تحلیل بلندمدت است.

برخی از داده‌های آماری موجود در کار به نقل از برخی منابع استفاده‌شده در کار بوده‌اند که به این شرح هستند:

- داده‌های سرمایه اجتماعی (۱۳۸۴) به نقل از گزارش اخلاق اجتماعی (۱۳۹۸).
- داده‌های بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران (۱۳۷۴)، موج دوم ارزش‌ها و نگرش‌ها (۱۳۸۲)، ارزش‌ها و نگرش‌ها (۱۳۷۴)، وضعیت و نگرش‌های جوانان (۱۳۸۳)، سنجش هویت ملی ایرانیان (۱۳۸۶)، بررسی روابط بین‌نسلی (۱۳۸۸)، نگرش‌های سیاسی جوانان (۱۳۸۵) و نگرش‌های سیاسی جوانان (۱۳۸۹)؛ که از مجموعه مقالات گزارش وضعیت اجتماعی کشور، جلد دوم (۱۳۹۵) نقل شده‌اند.
- داده‌های پیمایش ملی برای سنجش رضایت سیاسی در طبقه متوسط شهری ایران (۱۳۷۷)، فرهنگ سیاسی مردم ایران (۱۳۹۴) و سنجش دین‌داری در ایران (۱۳۸۸)؛ که از کتاب جامعه‌شناسی اخلاق (تحلیل وضعیت اخلاق اجتماعی در جامعه ایران، ۱۳۹۳) نقل شده‌اند.

یافته‌های گزارش

۱. اخلاق همبستگی

۱-۱. فردگرایی و دگرخواهی

جدول ۱، به ارزش خیرخواهی و کمک به دیگران در جامعه می‌پردازد. آمارهای بررسی شده در رابطه با خیرخواهی مربوط به سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۳۹۷ هستند. در موج اول ارزش‌ها (۱۳۸۱)، ۲۸/۷ درصد مردم معتقد بوده‌اند که خیرخواهی در جامعه زیاد و خیلی زیاد وجود دارد؛ که این درصد بیشترین میزان در رابطه با خیرخواهی در تمامی سال‌ها و پیمایش‌های انجام شده است. آمار به دست آمده از همان سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۳۹۷ نشان می‌دهد که بیشتر پاسخ‌گویان معتقدند که تاحدودی (که تقریباً درصدها در یک دامنه عددی بسیار نزدیک به هم قرار دارند، یعنی از ۳۴/۸ تا ۴۲/۷ درصد) در جامعه خیرخواهی وجود دارد.

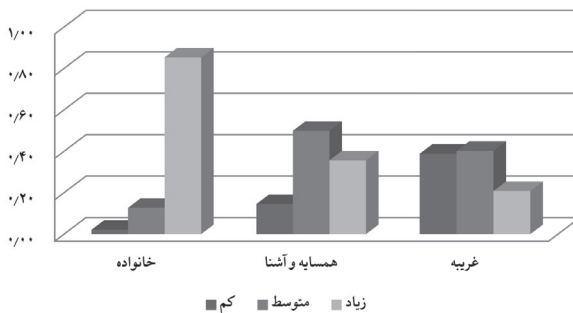
جدول ۱. روند تغییرات متغیر خیرخواهی و کمک به دیگران در مقاطع زمانی مختلف

عنوان پیمایش ها / پژوهش‌ها	خیلی کم و کم	تاحدودی	زیاد و خیلی زیاد
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۸۱	۲۹/۸	۳۴/۸	۲۸/۷
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۸۲	۳۶/۵	۳۷/۹	۲۵/۵
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۸۴	۳۱/۴	۴۱/۶	۹
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۴	۳۶/۳	۴۱/۱	۲۲/۷
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۹۵	۴۰/۱	۴۲/۱	۱۷/۸
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۷	۳۳/۹	۴۲/۷	۲۳/۳

جدول ۲. داشتن خیرخواهی در قبال گروه‌های مختلف اجتماعی

گروه‌های اجتماعی	کم	متوسط	زیاد
اعضای خانواده	۲/۱	۱۲/۷	۸۵/۳
همسایه‌ها و آشنایان	۱۴/۵	۴۹/۹	۳۵/۶
غیرهمشهری‌ها (غریبه‌ها)	۳۸/۸	۴۰/۲	۲۰/۹

منبع: سرمایه اجتماعی، ۱۳۹۴

نمودار ۱. داشتن خیرخواهی در قبال گروه‌های مختلف اجتماعی

جدول ۲، خیرخواه بودن پاسخ‌گویان را در مقابل خانواده، همسایه‌ها و آشنایان و نیز غیرهمشهری‌ها می‌سنجد. پاسخ‌گویان ۸۵/۳ درصد به میزان زیادی در قبال خانواده‌هایشان خیرخواه هستند. این درصد بیشترین درصد خیرخواهی است. در مقابل همسایه‌هایشان ۴۹/۹ درصد و در مقابل غیرهمشهری‌ها ۴۰/۲ درصد در حد متوسط خیرخواه هستند.

جدول ۳. روند تغییرات احساس مسئولیت در مقاطع زمانی مختلف

عنوان پیمایش/پژوهش	کم و خیلی کم	تاحدودی	زیاد و خیلی زیاد
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۸۴	۴۶/۹	۳۹/۹	۱۳/۳
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۷	۳۷/۵	۴۰/۳	۲۲/۱

احساس مسئولیت در سه پیمایش سرمایه اجتماعی، از سال ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۷، مورد بررسی قرار گرفته است. درصدها در سرمایه اجتماعی ۱۳۸۴ و ۱۳۹۷، به سمت احساس مسئولیت کم و خیلی کم و میانه تمایل دارند. در پیمایش ۱۳۸۴، ۴۶/۹ درصد از پاسخ‌گویان معتقدند که احساس مسئولیت در میان مردم کم و خیلی کم است و ۳۹/۹ درصد تاحدودی احساس مسئولیت دارند. در سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷)، این درصدها اندکی کاهش یافته‌اند، اما همچنان بالا هستند؛ یعنی ۳۷/۵ درصد پاسخ‌گویان معتقدند که احساس مسئولیت در جامعه کم و خیلی کم است و ۴۰/۳ درصد تاحدودی احساس مسئولیت دارند.

جدول ۴. احساس مسئولیت در قبال گروه‌های مختلف اجتماعی

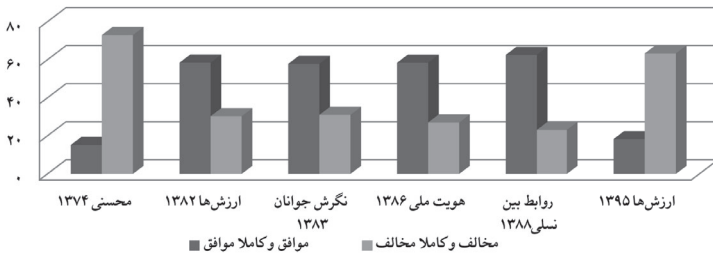
گروه‌های اجتماعی	کم	متوسط	زیاد
اعضای خانواده	۲/۶	۱۶/۳	۸۱/۱
همسایه‌ها و آشنایان	۱۷/۳	۵۸/۲	۲۴/۵
غیرهمشهری‌ها (غریبه‌ها)	۵۱/۵	۳۷/۸	۱۰/۷

منبع: سنجش سرمایه اجتماعی، ۱۳۹۴.

در پیمایش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴)، احساس مسئولیت داشتن را به‌صورت جزئی‌تر و با سه گویه خانواده، آشنایان و غریبه‌ها سنجیده‌اند. بیشتر پاسخ‌گویان، یعنی ۸۱/۱ درصد، گفته‌اند که در قبال خانواده احساس مسئولیت دارند و نسبت به غریبه‌ها و غیرهمشهری‌ها کمترین احساس مسئولیت را با ۱۰/۷ درصد احساس مسئولیت کم دارند. در رابطه با همسایه‌ها و آشنایان ۵۸/۲ درصد گفته‌اند این احساس مسئولیت به‌طور متوسط است.

جدول ۵. روند تغییرات متغیر خودگرایی در مقاطع زمانی مختلف

عنوان پیمایش‌ها / پژوهش‌ها	مخالف و کاملاً مخالف	تاحدی	موافق و کاملاً موافق
بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران، ۱۳۷۴	۷۳	۱۱/۲۵	۱۵/۲
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۸۲	۳۰/۳	۱۱/۳	۵۸/۴۵
وضعیت و نگرش‌های جوانان، ۱۳۸۳	۳۱	۱۱/۰۵	۵۷/۸۵
سنجش هویت ملی ایرانیان، ۱۳۸۶	۲۷	۱۴/۶	۵۸/۴
بررسی روابط بین‌نسلی، ۱۳۸۸	۲۳/۱	۱۳/۱۵	۶۲/۵۵
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۹۵	۶۳/۳	۱۸/۳	۱۸/۳

نمودار ۲. روند تغییرات خودگرایی در مقاطع زمانی مختلف

در پاسخ‌ها به این سؤال که در شرایط فعلی هرکس باید به فکر خودش باشد، داده‌ها در جدول ۵ نشان می‌دهند که جامعه هرچه بیشتر به جلو حرکت کرده، میزان خودگرایی بیشتر شده است. در پژوهش «بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران (۱۳۷۴)»، ۷۳ درصد از پاسخ‌گویان مخالف این قضیه بوده‌اند که هرکس در شرایط فعلی باید به فکر خودش باشد. در باقی سال‌ها، بیشترین درصد متوجه به موافق و کاملاً موافق بودن با این قضیه است. اما در سال ۱۳۹۵، در موج سوم ارزش‌ها و نگرش‌ها، دوباره بیشترین درصد متوجه به گزینه مخالف و کاملاً مخالف است؛ یعنی ۶۳/۳ درصد از مردم با این قضیه مخالف هستند که هرکس باید به فکر خودش باشد.

جدول ۶. ترجیح لذت شخصی به جای توجه به مسائل جامعه از دید پاسخ‌گویان

عنوان پیمایش‌ها / پژوهش‌ها	مخالف	تأیدی	موافق
نگرش‌های سیاسی جوانان، ۱۳۸۵	۳۱/۵	۱/۵	۶۷
سنجش هویت ملی ایرانیان، ۱۳۸۶	۳۶/۵	۳	۶۰/۵
بررسی روابط بین نسلی، ۱۳۸۸	۲۳/۵	۱۲/۶	۶۱/۵
نگرش‌های سیاسی جوانان، ۱۳۸۹	۲۱/۹	۱۲/۳	۶۴/۳

جدول ۶، منظر دیگری از فردگرایی را می‌سنجد. در این جدول، بیشتر از ۶۰ درصد پاسخ‌گویان در سال‌های متفاوت و پیمایش‌ها و پژوهش‌ها، موافق این

قضیه هستند که لذت شخصی بر مسائل جامعه ترجیح دارد. از میان درصدها، می‌توان گفت که به‌طور میانگین ۳۰ درصد مردم با این قضیه مخالف هستند.

جدول ۷. ترجیح منافع فردی بر منافع جمعی از دید پاسخ‌گویان

عنوان پیمایش‌ها / پژوهش‌ها	مخالف (هیچ-کم)	مردم	موافق (زیاد تا حدودی)
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۷۴	۳۴/۶	-	۵۳/۲
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۸۲	۴۰/۶	۱۰/۷	۴۰/۷
بررسی هویت ملی ایرانیان، ۱۳۸۶	۳۷/۴	۹/۴	۵۳/۲
بررسی روابط بین‌نسلی، ۱۳۸۸	۳۶/۵	۸/۹	۵۴/۶

جدول ۷، گویه ترجیح منافع فردی بر جمعی را سنجیده است. بیش از نیمی از پاسخ‌گویان، در پیمایش‌ها و پژوهش‌های مختلف، با این قضیه موافق بوده‌اند. فقط در ارزش‌ها و نگرش‌های ۱۳۸۲، ۴۰/۷ درصد از پاسخ‌گویان موافق و ۴۰/۶ درصد مخالف بوده‌اند؛ که می‌توان گفت درصدهای برابری هستند.

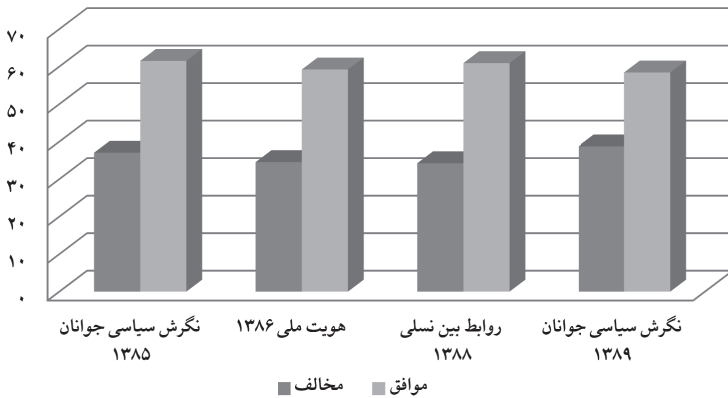
در پیمایش ملی برای سنجش رضایت سیاسی در طبقه متوسط شهری ایران (۱۳۷۷)، پرسیده شده است که آدم‌ها چه اندازه به فکر یکدیگر هستند؛ صفر درصد گفته‌اند بسیار زیاد، ۰/۶ درصد زیاد، ۳/۳ درصد تاحدودی، ۴۴/۸ درصد کم و ۲۹/۳ درصد اصلاً؛ و ۸/۹ درصد نظری نداشته‌اند.

جدول ۸. قضاوت در مورد میزان خودخواهی (دیگرپنداره) مردم

عنوان پیمایش‌ها / پژوهش‌ها	مخالف	تاحدی	موافق
نگرش‌های سیاسی جوانان، ۱۳۸۵	۳۷	۱/۵	۶۱/۵
سنجش هویت ملی ایرانیان، ۱۳۸۶	۳۴/۵	۴/۷	۵۹/۲
بررسی روابط بین‌نسلی، ۱۳۸۸	۳۴/۲	۲/۴	۶۰/۹
نگرش‌های سیاسی جوانان، ۱۳۸۹	۳۸/۷	۲/۳	۵۸/۴

نتایج جدول ۸ نشان می‌دهند که بیش از ۵۰ درصد از پاسخ‌گویان در

چهار پیمایش طی سال‌های ۱۳۷۴ تا ۱۳۸۸ بر این باور بوده‌اند که میزان خودخواهی مردم بالاست یا با خودخواه بودن مردم موافق بوده‌اند؛ این درحالی است که فقط به‌طور متوسط کمتر از ۴۰ درصد پاسخ‌گویان مردم کشور ما را خودخواه تلقی نکرده بودند.

نمودار ۳. قضاوت درباره خودخواهی مردم

نتایج یکی دیگر از گویه‌های فردگرایی خودخواهانه با این پرسش که «سرنوشت دیگران برایم اهمیتی ندارد، فقط به خودم می‌اندیشم» در جدول ۹ نشان می‌دهند که بیش از ۵۰ درصد از پاسخ‌گویان با این گویه مخالف و فقط ۴۰ درصد آن‌ها به‌طور متوسط با گویه مزبور موافق بودند.

جدول ۹. بی‌اهمیتی به سرنوشت دیگران

عنوان پیمایش‌ها / پژوهش‌ها	مخالف	مردد	موافق
سنجش هویت ملی ایرانیان، ۱۳۸۶	۵۵/۴	۹/۴	۳۶/۸
بررسی روابط بین نسلی، ۱۳۸۸	۵۲/۵	۸/۹	۳۸/۵

نتایج جدول ۱۰، همانند جدول ۹، در پاسخ به این گویه که «در امور سیاسی دخالت نمی‌کنم تا دچار دردسر نشوم» نشان می‌دهند بیش از ۶۰ درصد پاسخ‌گویان به‌نوعی انفعال و عدم تمایل به رفتار همیارانه و جمعی در حوزه سیاسی گرایش دارند.

جدول ۱۰. بی تفاوتی نسبت به امور سیاسی

عنوان پیمایش‌ها / پژوهش‌ها	مخالف	مردد	موافق
نگرش‌های سیاسی جوانان، ۱۳۸۵	۳۷	۱/۵	۶۰/۵
سنجش هویت ملی ایرانیان، ۱۳۸۶	۳۶	۲/۵	۶۱/۵
بررسی روابط بین‌نسلی، ۱۳۸۸	۳۳/۶	۲/۴	۶۱/۹
بررسی نگرش سیاسی جوانان، ۱۳۸۹	۳۶/۱	۱/۸	۶۰/۵

همان‌طور که جدول ۱۱ نشان می‌دهد، پاسخ‌گویان در پاسخ به این گویه که «تجربه زندگی من به من می‌گوید که فقط مراقب کلاه خود باشم»، اکثر آن‌ها موافق این موضوع بودند. بر اساس این پیمایش می‌توان ادعا کرد که با وجود کاهش‌ها و افزایش‌های ناچیز، به‌طور متوسط ۵۰ درصد از پاسخ‌گویان بر این باورند که فقط باید به زندگی و مسائل خود توجه داشته باشند.

جدول ۱۱. خودمحوری (مراقب کلاه خود بودن)

عنوان پیمایش‌ها / پژوهش‌ها	مخالف	مردد	موافق
سنجش هویت ملی ایرانیان، ۱۳۸۶	۳۹/۴	۶/۳	۵۲/۳
بررسی روابط بین‌نسلی، ۱۳۸۸	۳۷/۴	۱۱/۵	۴۷/۷

ایسپا (۱۳۹۳ ب) در یک طرح ملی با ۱۰,۷۹۷ نمونه در شهرها و روستاهای سراسر کشور، مسائل و آسیب‌های اجتماعی در ایران را از نظر مردم، به تفکیک وجود مسئله در شهر یا روستای خودشان و نیز برحسب وجود مسئله در خویشان آن‌ها، سنجیده است. در این تحقیق که مهم‌ترین تحقیق ملی درباره وضعیت رفتار اجتماعی در ایران است، می‌توان بر موضوع خودخواهی متمرکز شد. نتایج ارزیابی پاسخ‌گویان از وضعیت خودخواهی به تفکیک استان نیز نشان می‌دهند که از دیدگاه پاسخ‌گویان بیشترین شیوع خودخواهی در استان‌های تهران، اصفهان و قزوین وجود دارد؛ و استان‌های یزد، خراسان شمالی و خراسان جنوبی به ترتیب کمترین خودخواهی از دیدگاه پاسخ‌گویان را دارند.

جدول ۱۲ نشان می‌دهد که در پژوهش بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و

رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران (۱۳۷۴)، ۳۰/۱ درصد پاسخ‌گویان گفته‌اند خودخواهی در جامعه زیاد و خیلی زیاد است؛ و ۲۳/۱ درصد تاحدودی و ۳۴/۶ درصد کم و خیلی کم را عنوان کرده‌اند. در پیمایش سرمایه اجتماعی (۱۳۸۴)، میزان خودخواهی از دیدگاه پاسخ‌گویان بیشتر شده است؛ به‌طوری‌که ۴۲/۲ درصد معتقدند که در جامعه زیاد خودخواهی وجود دارد و ۲۱/۹ درصد میزان آن را کم می‌دانند.

جدول ۱۲. روند تغییرات متغیر خودخواهی در مقاطع زمانی مختلف

عنوان پیمایش‌ها / پژوهش‌ها	خیلی کم و کم	تاحدودی	زیاد و خیلی زیاد
بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران، ۱۳۷۴	۳۴/۶	۲۳/۱	۳۰/۱
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۸۴	۲۵/۱	۳۲/۶	۴۲/۲

در رابطه با حسادت، در پیمایش سرمایه اجتماعی (۱۳۸۴)، ۴۸/۴ درصد پاسخ‌گویان معتقدند به میزان زیادی حسادت در جامعه رواج دارد؛ ۲۹/۶ درصد آن را تاحدودی ابراز کرده و ۲۱/۹ درصد آن را کم دانسته‌اند.

در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴)، ۳/۲ درصد از پاسخ‌گویان خودخواهی و حسادت بین مردم را خیلی کم، ۱۲/۹ درصد کم، ۳۰/۲ درصد در حد متوسط، ۴۰ درصد زیاد و ۱۳/۸ درصد خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند؛ و در پیمایش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷)، خودخواهی و حسادت را ۱۸/۸ درصد از پاسخ‌گویان کم و خیلی کم، ۳۲/۶ درصد تاحدودی، ۴۸/۶ درصد زیاد و خیلی زیاد دانسته‌اند.

در بحث فردگرایی و دگرخواهی، با توجه به آمارهای موجود در سال‌های متمادی بررسی شده، پاسخ‌گویان اذعان کرده‌اند که مسئولیت‌پذیری، خیرخواهی و دگرخواهی در جامعه بسیار کم وجود دارد؛ یا در طول زمان از آن کاسته شده است. مردم بیشتر به فکر منافع و لذت‌های شخصی خود هستند. این مسائل نوعی بی‌تفاوتی اجتماعی را به همراه دارند که از می‌تواند از آثار جامعه مصرفی باشد؛ جامعه‌ای که در آن، افراد بیشتر از آنکه به این قضیه بیندیشند که تبعات تصمیمات آن‌ها چه عواقبی برای باقی مردم جامعه خواهد

داشت، به لذت‌ها، منافع و خواسته‌های خود فکر می‌کند؛ به همین دلیل، به راحتی از مسئولیت‌هایی که به آن‌ها محول می‌شود، سر باز می‌زنند یا آن را به طریقی به دیگران محول می‌کنند. با این حال، نباید این را از نظر دور داشت که در شرایط بحرانی همه گیر مردم نسبت به یکدیگر احساس مسئولیت و دگرخواهی بیشتری می‌کنند. در اصل می‌توان این گونه بیان کرد، افرادی که خود را نسبت به باقی افراد جامعه دگرخواه‌تر می‌بینند، اغلب همان افرادی هستند که از دید پاسخ‌گویان فرد گرایی و در زندگی روزمره توجه زیادی به باقی افراد ندارند و منفعت طلب هستند، اما در شرایط بحرانی همه گیر به یاری یکدیگر می‌شتابند.

۱-۲. اعتماد

به باور جامعه‌شناسان کارکردگرا، اگر انسان با جامعه هم‌دل و هم‌رنگ شود و با «ما»ی بزرگ‌تر رابطه عاطفی عمیق ایجاد کند، آنگاه افراد، دلبسته‌تر رفتار خواهند کرد. روابط اجتماعی این افراد صرفاً برای رفع حاجت‌های مادی و نیازهای شخصی نخواهد بود. آن‌ها به همنوع خود به عنوان رقیب یا دشمن نگاه نمی‌کنند؛ و از اینکه در میان آن‌ها زندگی می‌کنند، احساس امنیت می‌کنند؛ و آنگاه این فرایند، خود باعث تقویت و اعتماد در بین آن‌ها خواهد شد. هنگامی که «ما»ی بزرگ‌تر شکل می‌گیرد، انسان‌ها اخلاقی‌تر می‌شوند، احساس تکلیف و تعهد به جمع می‌کنند و از سر خیرخواهی با دیگران رفتار می‌کنند. این احساس تکلیف بر اساس قیود درونی صورت می‌گیرد، نه قیود بیرونی. عمل اخلاقی در اینجا داوطلبانه است و نه از روی اجبار. دامنه این «ما» می‌تواند از سطح خانواده تا سطح کشور گسترش یابد. نقش و عملکرد «ما» می‌تواند در طول زمان و مکان کوچک‌تر یا بزرگ‌تر شود (چلبی، ۱۳۷۵: ۶۹). گیلنزدراثر مشهور خود در خصوص پیامدهای مدرنیت (۱۳۷۸: ۱۱۰-۱۱۹) از چهار نوع اعتماد نام می‌برد: اعتماد بنیادین، اعتماد بین فردی، «اعتماد اجتماعی» یا تعمیم یافته و «اعتماد نهادی» یا اعتماد به نظام‌های تخصصی. از نظر وی، نوع اول اعتماد ویژگی روان‌شناختی و فردی دارد و با هویت فرد گره خورده است؛ نوع بین فردی با افراد معدودی که آشنا هستند، در ارتباط است و در روابط چهره به چهره خود را نشان می‌دهد و همان گونه که گفته شد، مشخصه جوامع سنتی است؛ اما انواع

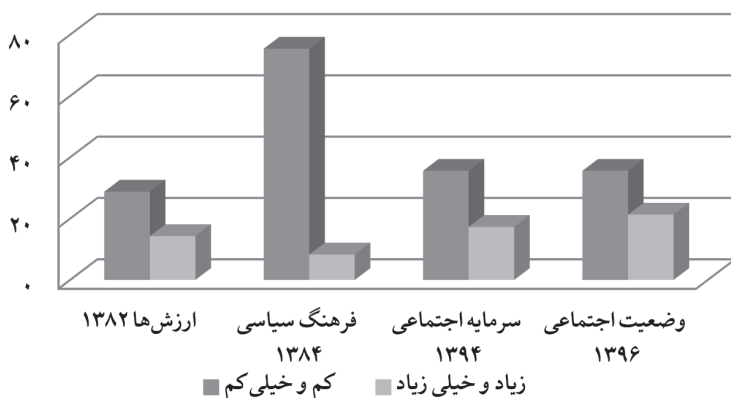
دیگر (اجتماعی و نهادی) خصلتی انتزاعی و غیرشخصی دارند. در اعتماد اجتماعی یا تعمیم یافته، اعتماد به اشخاص جای خود را به اعتماد به مقوله‌های اجتماعی انتزاعی و گسترده‌تر چون اصناف اجتماعی می‌دهد؛ و در اعتماد نهادی، تخصص و کارآمدی سازمان‌ها و نهادها مطرح می‌شود (به نقل از عبدی، ۱۴۰۰). در ادامه، به سه نوع «اعتماد بین فردی»، «اعتماد اجتماعی» و «اعتماد نهادی» در کار پرداخته می‌شود.

۱-۲-۱. اعتماد بین فردی

در رابطه با مورد اعتماد بودن مردم، پاسخ‌گویان در پیمایش‌های متفاوت، از سال ۱۳۸۲ تا سال ۱۳۹۶، به‌طور واضحی نظر میانه در این باره داشته‌اند. تنها در پیمایش فرهنگ سیاسی مردم ایران، سال ۱۳۸۴، ۷۵/۴ درصد از پاسخ‌گویان اعلام کرده‌اند که مردم کم و خیلی کم قابل اعتماد هستند. بیشترین درصد میانه‌رو بودن، به پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌ها (سال ۱۳۸۲) تعلق دارد که ۵۶/۹ درصد از پاسخ‌گویان مردم را تاحدی قابل اعتماد دانسته‌اند. کمترین درصد غیرقابل اعتماد بودن نیز با ۸/۳ متعلق به پیمایش فرهنگ سیاسی مردم ایران است. در پژوهش گرایش‌های فرهنگی و نگرش‌های اجتماعی در ایران (۱۳۵۳)، در رابطه با قابل اعتماد بودن مردم، ۵۴ درصد از پاسخ‌گویان مردم را قابل اعتماد تشخیص داده‌اند و ۴۵ درصد نسبت به آدم‌ها بی‌اعتماد بوده‌اند. یافته‌های ایسپا (۱۳۸۴) نیز در رابطه با قابل اعتماد بودن آدم‌ها نشان می‌دهند که ۶۲ درصد مردم با این قضیه مخالف و کاملاً مخالف، ۱۳/۲ درصد مردد و ۲۰/۴ درصد موافق و کاملاً موافق بوده‌اند (حاجیان، ۱۳۹۳: ۱۰۲).

جدول ۱۳. روند تغییرات متغیر مورد اعتماد بودن مردم در مقاطع زمانی مختلف

عنوان پیمایش‌ها / پژوهش‌ها	کم و خیلی کم	تاحدی	زیاد و خیلی زیاد
ارزش‌ها و نگرش‌ها، ۱۳۸۲	۲۸/۸	۵۶/۹	۱۴/۳
فرهنگ سیاسی مردم ایران، ۱۳۸۴	۷۵/۴	۱۶/۳	۸/۳
سنجش سرمایه اجتماعی، ۱۳۹۴	۳۵/۶	۴۷/۱	۱۷/۳
وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه، ۱۳۹۶	۳۵/۶	۴۳/۱	۲۱/۳

نمودار ۴. مورد اعتماد بودن مردم

در رابطه با اعتماد، پژوهش‌ها و پیمایش‌ها با گویه‌هایی همچون خانواده، فامیل، آشنا و همسایه و نیز همشهری و غریبه آن را سنجیده‌اند. به‌طور واضح، مورد اعتمادترین گویه از دید پاسخ‌گویان خانواده‌ها هستند. گویه فامیل و دوستان در رتبه دوم قرار دارد.

جدول ۱۴. اعتماد مردم به گروه‌های اجتماعی مختلف؛ پژوهش وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه، ۱۳۹۶

گروه‌های اجتماعی	کم	تاحدی	زیاد
خانواده	۱/۷	۹/۸	۸۸/۶
فامیل	۱۲	۴۳/۶	۴۴/۴
همسایه‌ها و آشنایان	۳۳/۹	۵۱	۱۵
همشهری‌ها	۶۰/۵	۳۴/۴	۵/۱
غیرهمشهری‌ها	۷۹/۸	۱۷/۷	۲/۷

در جدول ۱۴، بیشترین درصد اعتماد (۸۸/۶ درصد) متعلق به خیلی زیاد برای خانواده است؛ و ۷۹/۸ درصد به کم برای غیرهمشهری‌ها تعلق دارد. در میان گویه‌های همسایه و همشهری، اعتماد به همسایه و آشنایان بیشتر از همشهری‌هاست.

جدول ۱۵. اعتماد مردم به گروه‌های اجتماعی مختلف؛ پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۸۱

گروه‌های اجتماعی	کم و خیلی کم	تاحدی	زیاد و خیلی زیاد
خانواده	۱/۸	۷/۹	۸۸/۲
فامیل	۱۷/۵	۳۳/۵	۲۴
دوستان	۲۱/۱	۳۴/۴	۴۴/۳

جدول ۱۶. اعتماد مردم به گروه‌های اجتماعی مختلف؛ سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۴

گروه‌های اجتماعی	کم	تاحدی	زیاد
خانواده	۲/۴	۱۵/۸	۸۱/۸
همسایه‌ها و آشنایان	۲۳/۱	۵۶	۲۰/۹
همشهری‌ها و غریبه‌ها	۶۲/۵	۳۰/۷	۶/۸

در جدول‌های ۱۵، ۱۶ و ۱۷، روال اعتماد مردم تقریباً به همان صورتی است که در جدول ۱۰ بیان شده است. درواقع، از سال ۱۳۸۱ تا سال ۱۳۹۷، روند اعتماد به خانواده با درصدی بین ۷۵ تا ۸۸ رو به بالا بوده است.

جدول ۱۷. اعتماد مردم به گروه‌های اجتماعی مختلف؛ سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۷

گروه‌های اجتماعی	کم	تاحدی	زیاد
خانواده	۳/۵	۲۰/۶	۷۵/۹
همسایه‌ها و آشنایان	۲۲/۷	۵۶/۳	۲۱
همشهری‌ها و غریبه‌ها	۵۷/۱	۳۷	۵/۹

پروین علی‌پور و همکاران نیز طی بررسی تجربی خود دربارهٔ اعتماد و رابطهٔ آن با مشارکت در شهر تهران، ابعاد سه‌گانه (بین‌فردی، تعمیم‌یافته و نهادی) را بررسی و شاخص‌سازی کرده‌اند؛ بر این اساس، اعتماد تعمیم‌یافته در تهران ۲۵ درصد پایین، ۵۰/۲ درصد متوسط و ۲۳/۷ درصد بالاست؛ و در کل، متغیر اعتماد اجتماعی نیز ۹/۴ درصد پایین، ۵۷/۵ درصد متوسط و

۳۳/۶ درصد بالاست. یعنی سطح اعتماد پاسخ‌گویان رو به بالاست و در کل، میزان اعتماد بین‌فردی ۸۶ درصد از پاسخ‌گویان متوسط رو به بالاست (علی‌پور و دیگران، ۱۳۸۸، به نقل از حاجیانی، ۱۳۹۳: ۸۹).

۱-۲-۲. اعتماد اجتماعی یا تعمیم‌یافته

جدول‌های ۱۸، ۱۹، ۲۰ و ۲۱ به بررسی چند گویه مشترک در رابطه با میزان اعتماد مردم به اصناف و گروه‌های اجتماعی اختصاص دارند که در ۴ پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌ها (۱۳۸۱)، ارزش‌ها و نگرش‌ها (۱۳۸۲) و سنجش سرمایه اجتماعی کشور در سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۷ سنجیده شده‌اند. در میان اصناف ذکر شده در هر چهار پیمایش، نقش معلمی در میان پاسخ‌گویان از اصناف دیگر قابل اعتمادتر است. میزان اعتماد در پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های موج اول (۱۳۸۱) حاکی از آن است که نقش معلمی ۶۶/۵ درصد خیلی زیاد و زیاد قابل اعتماد است. این درصد در سال ۱۳۸۲ و موج دوم پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌ها به ۷۷/۳ درصد می‌رسد. در سنجش سرمایه اجتماعی ایران (۱۳۹۴)، معلمی نسبت به دو پیمایش قبلی درصد کمتری دارد؛ اما همچنان با ۵۰ درصد زیاد و خیلی زیاد قابل اعتمادتر از مشاغل دیگر است؛ در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷)، این درصد کمتر می‌شود و به ۴۴/۹ درصد می‌رسد.

جدول ۱۸. اعتماد تعمیم‌یافته اصناف؛ پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۸۱

گروه‌های اجتماعی یا اصناف شغلی	خیلی کم و کم	تأخیری	زیاد و خیلی زیاد
پزشکان	۹/۷	۲۴/۴	۵۴/۶
معلمان	۳/۷	۱۵/۷	۶۶/۵
استادان دانشگاه	۶/۴	۲۰/۶	۵۹/۶
قضات	۱۹/۷	۲۹/۶	۳۷/۲
روزنامه‌نگارها (مطبوعاتی‌ها)	۲۴/۶	۴۰/۳	۲۷/۵
روحانیان	۱۷/۷	۲۵/۸	۳۶/۷
مدیران و مسئولان دولتی	-	-	-
مأموران انتظامی و امنیتی	۱۵/۹	۲۷/۳	۴۳/۱

جدول ۱۹. اعتماد تعمیم یافته اصناف؛ پیمایش ارزش ها و نگرش های ایرانیان، ۱۳۸۲

گروه های اجتماعی یا اصناف شغلی	خیلی کم و کم	تاحدودی	زیاد و خیلی زیاد
پزشکان	۱۱/۶	۳۲/۴	۵۶
معلمان	۵	۱۷/۷	۷۷/۳
استادان دانشگاه	۶/۴	۲۳/۱	۷۰/۵
قضات	۲۸/۷	۳۶	۳۵/۳
روزنامه نگارها (مطبوعاتی ها)	۲۴/۲	۴۳	۳۲/۸
روحانیان	۲۸/۳	۳۰/۸	۴۰/۸
مدیران و مسئولان دولتی	۳۴/۱	۴۴/۳	۲۱/۶
مأموران انتظامی و امنیتی	۱۹/۷	۲۷/۲	۵۳

جدول ۲۰. اعتماد تعمیم یافته اصناف؛ سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۴

گروه های اجتماعی یا اصناف شغلی	خیلی کم و کم	تاحدودی	زیاد و خیلی زیاد
پزشکان	۱۷/۸	۳۷/۵	۴۴/۸
معلمان	۱۲/۸	۳۷/۳	۵۰
استادان دانشگاه	۱۵/۱	۴۰/۵	۴۴/۴
قضات	۲۵/۴	۴۱/۱	۳۳/۶
روزنامه نگارها (مطبوعاتی ها)	۲۶/۴	۴۵/۴	۲۸/۲
روحانیان	۲۵/۲	۳۷	۳۷/۸
مدیران و مسئولان دولتی	۳۲/۵	۴۴/۸	۲۵/۷
مأموران انتظامی و امنیتی	۲۲/۳	۳۸/۵	۳۹/۱

جدول ۲۱. اعتماد تعمیم‌یافته اصناف؛ در سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۷

گروه‌های اجتماعی یا اصناف شغلی	خیلی کم و کم	تاحدودی	زیاد و خیلی زیاد
پزشکان	۲۱/۱	۴۱	۳۷/۹
معلمان	۱۶/۱	۳۹	۴۴/۹
استادان دانشگاه	۲۰/۹	۴۳/۲	۳۵/۸
قضات	۳۸/۹	۳۹/۳	۲۱/۸
روزنامه‌نگارها (مطبوعاتی‌ها)	۳۸/۶	۴۳/۸	۱۷/۶
روحانیان	۴۴	۳۳/۶	۲۲/۵
مدیران و مسئولان دولتی	۴۷/۲	۳۷/۳	۱۵/۶
مأموران انتظامی و امنیتی	۳۰/۷	۳۸/۱	۳۱/۱

بعد از صنف معلمان، پزشکی در جایگاه دوم قرار دارد؛ هرچند در سال اجرای سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷) پزشکان با ۳۷/۹ درصد زیاد و خیلی زیاد و مطبوعاتی‌ها با ۴۳/۸ درصد تاحدودی قابل اعتماد هستند. کمترین درصدها از لحاظ اعتماد داشتن متعلق به مدیران و مسئولان دولتی است. این درصد در موج دوم پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌ها (۱۳۸۲)، ۳۴/۱ درصد کم و خیلی کم و ۲۱/۶ درصد زیاد و خیلی زیاد است. در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴)، این درصدها به ۳۲/۵ درصد کم و خیلی کم و ۲۵/۷ درصد زیاد و خیلی زیاد تغییر می‌یابند و درنهایت، در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷)، تغییر محسوس‌تر می‌شود؛ یعنی ۴۷/۲ درصد مردم معتقدند که مدیران و مسئولان خیلی کم و کم مورد اعتماد هستند و فقط ۱۵/۶ درصد از آن‌ها مدیران را قابل اعتماد می‌دانند.

در گزارش ارزش‌ها و نگرش‌ها (۱۳۹۵)، جواب پاسخ‌گویان در رابطه با میزان اعتماد به روحانیان مملکتی ۱۲/۳ درصد و دیگر روحانیان ۱۸ درصد بوده است.

۱-۲-۳. اعتماد نهادی

در میان نهادهای حکومتی، در پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (۱۳۹۵)، پاسخ‌گویان ۴۹/۹ درصد زیاد و خیلی زیاد نسبت به دولت اعتماد داشته‌اند. شورای نگهبان با ۴۹/۱ درصد در جایگاه دوم قرار دارد. شهرداری در میان نهادها کمترین میزان اعتماد را داراست؛ یعنی با داشتن ۲۷/۶ درصد اعتماد کم و خیلی کم و ۳۷ درصد زیاد و خیلی زیاد آخرین نهاد مورد اعتماد در جدول به شمار می‌رود.

جدول ۲۲. اعتماد به نهادهای حکومتی؛ پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۹۵

نهادها	کم و خیلی کم	متوسط	زیاد و خیلی زیاد
مجلس شورای اسلامی	۱۹/۶	۳۳/۶	۴۶/۹
مجمع تشخیص مصلحت نظام	۱۸/۸	۳۲/۷	۴۸/۵
شورای نگهبان	۱۹	۳۲	۴۹/۷
قوه قضائیه	۱۹/۹	۳۱/۴	۴۸/۷
دولت	۱۸/۶	۳۱/۶	۴۹/۹
شهرداری	۲۸/۱	۳۴/۹	۳۷

نتایج نظرسنجی اعتماد به نهادها در دو سنجش سرمایه اجتماعی کشور مربوط به سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۷، در جدول‌های ۲۴ و ۲۳ مشخص‌اند. در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴)، بیشترین اعتماد مربوط به مدارس با ۵۰/۱ درصد بوده؛ این در حالی است که در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷)، این درصد به ۳۶ درصد تقلیل یافته است، اما همچنان مدارس بیشترین اعتماد را نسبت به سایر نهادها دارا هستند.

جدول ۲۳. اعتماد به نهادها؛ سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۴

سازمان	کم و خیلی کم	تاحدودی	زیاد و خیلی زیاد
بانک‌ها	۲۱/۸	۳۴/۵	۴۳/۴
مدارس	۱۳/۸	۳۶/۱	۵۰/۱
دانشگاه‌ها	۲۱/۴	۴۰/۳	۳۸/۳
شورای اسلامی شهر	۳۲/۸	۴۱	۲۶/۲
فرمانداری و بخشداری	۲۹/۱	۴۳/۲	۲۷/۸
صداوسیما	۲۲/۶	۳۸/۸	۳۸/۵
تأمین اجتماعی و خدمات درمانی	۲۳/۲	۳۸/۹	۳۷/۹
تعاونی‌ها (مصرف، مسکن و...)	۳۷/۷	۴۲/۲	۲۰/۱
ادارهٔ مخبرات	۲۵/۷	۴۱/۷	۳۲/۶
کلانتری (نیروی انتظامی)	۲۵/۴	۳۵	۳۹/۶
مراجع قضایی (دادگاه‌ها و...)	۲۵/۴	۳۹/۷	۳۴/۹
بیمارستان‌های دولتی	۲۷/۶	۳۹/۳	۳۳/۱
شهرداری	۳۸/۵	۳۹/۶	۲۱/۹
ادارهٔ دارایی و امور مالیاتی	۴۱/۴	۴۲/۱	۱۶/۴

بعد از مدارس، در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴)، بانک‌ها با ۴۳/۴ درصد در جایگاه دوم اعتماد مردم به نهادها قرار می‌گیرند. اما در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷)، اوضاع متفاوت است و کلانتری‌ها با ۳۲/۸ درصد در جایگاه دوم قرار دارند. در رابطه با کمترین میزان اعتماد به نهادها، در هر دو سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ادارهٔ دارایی و امور مالیاتی کمترین درصد اعتماد را به خود اختصاص داده است؛ یعنی در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴)، با ۴۱/۴ درصد کمترین اعتماد را داراست و این درصد در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷)، بیشتر شده و به ۴۷/۳ درصد رسیده است. پس در طی زمان، مردم نسبت به این نهاد کم‌اعتمادتر شده‌اند.

جدول ۲۴. اعتماد به نهادها؛ سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۷

سازمان‌ها و نهادها	کم و خیلی کم	تاحدودی	زیاد و خیلی زیاد
بانک‌ها	۳۲/۲	۳۷/۹	۲۹/۹
مدارس	۲۳/۹	۴۰/۱	۳۶
دانشگاه‌ها	۲۷/۲	۴۳/۲	۲۹/۶
شورای اسلامی شهر	۴۱/۱	۳۸/۳	۲۰/۶
فرمانداری و بخشداری	۳۸/۹	۳۹/۶	۲۱/۵
صداوسیما	۳۶/۱	۳۸/۲	۲۵/۶
تأمین اجتماعی و خدمات درمانی	۳۱/۳	۴۲/۹	۲۵/۸
تعاونی‌ها (مصرف، مسکن و...)	۴۴/۳	۴۰/۸	۱۴/۹
ادارهٔ مخبرات	۳۸/۵	۴۱/۷	۱۹/۸
کلانتری (نیروی انتظامی)	۳۰/۵	۳۶/۷	۳۲/۸
مراجع قضایی (دادگاه‌ها و...)	۳۶/۹	۳۷	۲۶/۱
بیمارستان‌های دولتی	۳۲/۷	۴۰/۷	۲۶/۶
شهرداری	۴۶/۵	۳۷/۵	۱۵/۹
ادارهٔ دارایی و امور مالیاتی	۴۷/۳	۳۹/۷	۱۳

جدول ۲۵. اعتماد به رسانه‌های عمومی؛ پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۸۱

رسانه‌ها	کم	متوسط	زیاد
رادیو و تلویزیون	۲۲/۶	۳۳/۷	۴۳/۷
مطبوعات (و سایت‌های خبری داخلی)	۳۱/۴	۴۵/۱	۲۳/۵
رادیوهای خارجی	۵۳/۶	۲۶/۴	۲۰
ماهواره	۵۰/۶	۲۴/۱	۲۵/۵
اینترنت (و شبکه‌های مجازی)	۲۸/۲	۲۶/۳	۴۵/۵
گفته‌های سایرین	۷۸/۲	۱۹/۲	۲/۶

در رابطه با اعتماد به رسانه‌ها، در موج اول و سوم پیمایش ارزش‌ها

و نگرش‌ها نظرسنجی شده است. نتایج این نظرسنجی‌ها در جدول‌های ۲۵ و ۲۶، حاکی از آن است که پاسخ‌گویان در موج اول پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (۱۳۸۱) بیشترین اعتماد را به اینترنت و شبکه‌های اجتماعی داشته‌اند؛ اما در موج سوم این پیمایش (۱۳۹۵) جهت اعتماد مردم (پاسخ‌گویان) تغییر کرده است و آن‌ها به رادیو و تلویزیون با ۵۴/۸ درصد بیشترین اعتماد را داشته‌اند. رادیو و تلویزیون در موج اول پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان در جایگاه دوم قرار دارد.

جدول ۲۶. اعتماد به رسانه‌های عمومی؛ پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۹۵

رسانه‌ها	کم و خیلی کم	متوسط	زیاد و خیلی زیاد
رادیو و تلویزیون	۱۷/۱	۲۸/۱	۵۴/۸
مطبوعات (و سایت‌های خبری داخلی)	۲۵/۹	۳۷/۱	۳۶/۹
رادیوهای خارجی	—	—	—
ماهواره	۶۳/۹	۲۴/۹	۱۱/۳
اینترنت (و شبکه‌های مجازی)	۵۹/۷	۲۸/۳	۱۲
گفته‌های سایرین	—	—	—

کمترین اعتماد در موج اول پیمایش ارزش‌ها و نگرش ایرانیان مربوط به گفته‌های سایرین است که در موج سوم مورد بررسی قرار نگرفته است. اما در موج سوم این پیمایش، کمترین اعتماد با ۵۹/۷ درصد خیلی کم و کم، مربوط به اینترنت و شبکه‌های مجازی است که در موج اول بیشترین اعتماد را دارا بوده است. این موضوع نشان می‌دهد که در طی سال‌ها با رواج نشر اکاذیب و موارد دیگر، مردم اعتماد خود را نسبت به محتواهای اینترنتی از دست داده‌اند. همان‌طور که در ابتدا گفتیم، بحث اعتماد در اخلاق همبستگی از مباحث مهم و چالش‌برانگیز است. اعتماد همان‌طور که مطرح شده است، به سه سطح عمومی، اعتماد به سازمان‌ها و اعتماد به رسانه‌ها تقسیم می‌شود. زمانی که این سه را با هم مقایسه کنیم، مردم در سطح عموم نسبت به یکدیگر اعتماد بیشتری

دارند تا به رسانه‌ها و سازمان‌ها. تعاملات فرد به فرد باعث می‌شوند مردم درک درست‌تری از همدیگر داشته باشند و بی‌تردید اعتماد بیشتری. اعتمادها زمانی سلب می‌شوند که عملکردها با آنچه گفته می‌شود، متفاوت باشند. در اعتماد به رسانه‌ها اگر دقت شود، با معرفی رسانه‌های متفاوت از مردم خواسته‌اند که بگویند به کدام یک از رسانه‌ها اعتماد بیشتری دارند. معمولاً زمانی که رسانه‌ها به غلو بیش از حد وقایع و یا سانسور کردن پردازند، باعث می‌شوند که اعتماد افراد نسبت به آن‌ها کم‌رنگ شود و در آینده، حتی با وجود برخی از اطلاعات درستی که انتقال داده می‌شوند، مردم با نگاهی بی‌اعتمادانه و تفسیرگرایانه با آن‌ها برخورد کنند. بحث اعتماد به سازمان‌ها و نهادها نیز همان‌گونه است. افراد با دقت عملکردها را زیر نظر می‌گیرند و بر اساس رفتارها تصمیم‌گیری می‌کنند. برای مثال، در بحث اعتماد در میان چند صنف، مدیران و مسئولان کمترین میزان اعتماد را به خود اختصاص داده‌اند. این اتفاق از آنجا سرچشمه می‌گیرد که مدیران و مسئولان در مناصب صنفی خود قول اجرایی کردن وعده‌هایی را می‌دهند که هیچ‌گاه به آن‌ها عمل نمی‌کنند؛ به همین دلیل است که مردم به معلمان به عنوان یک قشر فرهنگی اعتماد بیشتری خواهند داشت.

۲. ارزش‌های اخلاقی فرهنگی – اجتماعی

۲-۱. ارزش‌های اخلاقی فرهنگی – اجتماعی مثبت

۲-۱-۱. گذشت

گذشت به عنوان یکی از مؤلفه‌های ارزش اخلاقی اجتماعی در سال‌های متمادی در پژوهش‌ها مورد بررسی قرار گرفته است.

گذشت در طی سالیان دارای اوج و فرود بوده است. در پژوهش بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران (۱۳۷۴)، گذشت با ۴۵/۵ درصد خیلی زیاد و زیاد در جامعه رواج داشته است؛ اما این درصد در موج اول پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (۱۳۸۱) به ۲۲/۹ و در موج دوم این پیمایش (۱۳۸۲) در میان مردم به ۱۲ درصد کاهش می‌یابد و ۵۵/۷ درصد از مردم

معتقدند که گذشت در جامعه خیلی کم است. در سال ۱۳۸۴، در پیمایش سرمایه اجتماعی میزان گذشت زیاد و خیلی زیاد به ۲۱ درصد می‌رسد، اما همچنان مردم معتقدند که ۴۳/۹ درصد گذشت کم و خیلی کمی در جامعه وجود دارد. در پیمایش سنجش دین‌داری در ایران (۱۳۸۸) نیز تقریباً با همین دامنه عددی روبه‌رو هستیم. ۴۲ درصد از پاسخ‌گویان گذشت در جامعه را کم می‌دانند. این میزان در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴) دوباره کاسته و به کم بودن گذشت در جامعه اضافه می‌شود؛ یعنی ۴۸/۴ درصد از پاسخ‌گویان گذشت را کم ارزیابی کرده‌اند. در پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، موج سوم (۱۳۹۵)، گذشت کمترین درصدها را به خود اختصاص می‌دهد؛ به گونه‌ای که ۵۸/۳ درصد از پاسخ‌گویان معتقدند که مردم جامعه گذشت کم و خیلی کمی دارند. این میزان بیشتر از نصف مردم جامعه را نشان می‌دهد و تأمل‌برانگیز است. در پیمایش‌های وضعیت اجتماعی (۱۳۹۶) و سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷)، این درصدها اندکی تغییر می‌کنند، اما همچنان پاسخ‌گویان معتقدند که درصد کمی گذشت در جامعه وجود دارد.

جدول ۲۷. روند تغییرات متغیر گذشت در مقاطع زمانی مختلف

عنوان پیمایش‌ها / پژوهش‌ها	خیلی کم و کم	تاحدودی	زیاد و خیلی زیاد
بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران، ۱۳۷۴	۱۸/۱	۳۵/۵	۴۵/۵
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۸۱	۴۷/۵	۲۹/۵	۲۲/۹
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۸۲	۵۵/۷	۳۱/۳	۱۲/۹
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۸۴	۴۳/۹	۳۴/۷	۲۱/۴
سنجش دین‌داری در ایران، ۱۳۸۸	۴۲	۳۳	۱۸
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۴	۴۸/۴	۴۳/۹	۱۷
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۹۵	۵۸/۳	۳۴/۵	۹/۲
وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه، ۱۳۹۶	۴۱/۶	۳۷/۷	۲۰/۷
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۷	۴۷/۲	۳۶/۲	۱۶/۵

در پیمایش سنجش دین‌داری در ایران (۱۳۸۸)، از خود مردم درباره داشتن گذشت پرسیده شده است. ۵۰/۵ درصد از پاسخ‌گویان خود را باگذشت و بخشنده تلقی کرده‌اند؛ در صورتی که گذشت در مردم را کم دانسته‌اند.

جدول ۲۸. میزان گذشت در قبال گروه‌های اجتماعی مختلف

افراد	کم	متوسط	زیاد
اعضای خانواده	۲/۸	۱۶/۸	۸۰/۴
همسایه‌ها و آشنایان	۱۵/۴	۵۳/۵	۳۱/۱
غیرهمشهری‌ها (غریبه‌ها)	۴۱/۸	۴۱/۱	۱۷/۱

منبع: سنجش سرمایه اجتماعی، ۱۳۹۴.

جدول ۲۸ گذشت داشتن را به‌طور مشخص در رابطه با اعضای خانواده، همسایه‌ها و آشنایان و غیرهمشهری‌ها (غریبه‌ها) سنجیده است. ۸۰/۴ درصد از پاسخ‌گویان گفته‌اند بیشترین گذشت را نسبت به خانواده دارند. در رابطه با همسایه‌ها و آشنایان، ۵۳/۵ درصد از پاسخ‌گویان گفته‌اند به‌طور متوسط نسبت به آن‌ها گذشت دارند؛ و در رابطه با غریبه‌ها، ۴۱/۸ درصد گذشت کم و ۴۱/۱ درصد گذشت متوسط دارند.

بخشنده بودن از نگاه مردم در طول زمان در طیف کم و خیلی کم قرار دارد؛ و اگر اوج و فرودی نیز باشد، در همین طیف است. گذشت داشتن در جامعه می‌تواند طیف وسیعی را دربرگیرد؛ اما اگر مفهوم عام‌تر آن را در نظر بگیریم، وقتی از داشتن گذشت صحبت می‌شود، افراد جامعه این بحث را پیش می‌کشند که در داشتن گذشت چه منفعتی به آن‌ها خواهد رسید؛ یا اگر از خود گذشت نشان دهند، دچار خسران می‌شوند، حقوقشان پایمال می‌شود و عوامل دیگری که در پی خواهد داشت. گذشت داشتن می‌تواند با صبوری همراه شود. متأسفانه، دلایل زیادی در جامعه وجود دارند که افراد نسبت به بخشنده بودن بدبین می‌شوند یا همیشه نسبت به آن تردید دارند؛ تنگناهای اقتصادی و گاهی خشونت اجتماعی بالا که در متن و بطن جامعه وجود دارد (که این مسئله هر روز در جریان معمولی کوچک به چشم می‌خورد؛

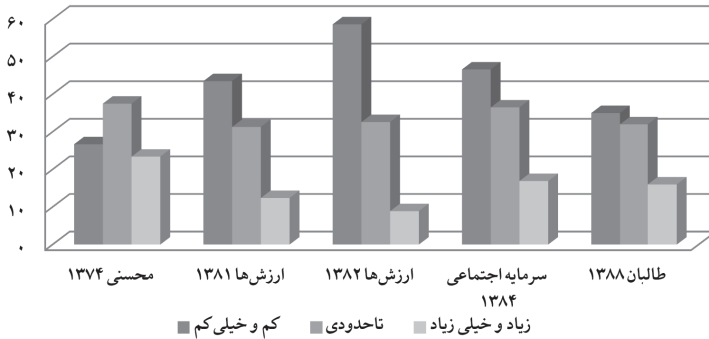
برخوردهای کوچکی که در انتها به خشونت کلامی و گاهی زدوخورد و اتفاق‌های بدتری منجر می‌شوند). به همین دلیل، وقتی پای گذشت به میان می‌آید، اغلب مردم به‌اشتباه بیان می‌کنند که دیگران گذشت ندارند، پس لزومی به گذشت داشتن از جانب آن‌ها نیست.

۲-۱-۲. صداقت و راست‌گویی

جدول ۲۹ نشان می‌دهد که از صداقت و راست‌گویی مردم رفته‌رفته کاسته شده است. پژوهش بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران (۱۳۷۴) نشان می‌دهد ۳۷/۵ درصد مردم تاحدودی صداقت و راست‌گویی دارند. اما در موج اول پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۴۳/۵ درصد گفته‌اند که میزان صداقت و راست‌گویی کم و خیلی کم است. میزان کم بودن صداقت در موج دوم این پیمایش نسبت به باقی سال‌ها بیشتر است؛ و این پیمایش نشان می‌دهد که ۵۸/۶ درصد مردم صداقت کمی دارند. در سال ۱۳۸۴ و در پیمایش سرمایه اجتماعی میزان کم بودن صداقت نسبت به موج دوم پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان کمتر می‌شود و به ۴۶/۶ درصد می‌رسد. در پژوهش سنجش دین‌داری در ایران، فقط ۱۶ درصد از پاسخ‌دهندگان مردم را زیاد و خیلی زیاد راست‌گو می‌دانند و ۳۲ درصد مردم را تاحدودی راست‌گو ارزیابی می‌کنند.

جدول ۲۹. روند تغییرات متغیر صداقت و راست‌گویی در مقاطع زمانی مختلف

عنوان پیمایش‌ها / پژوهش‌ها	کم و خیلی کم	تاحدودی	زیاد و خیلی زیاد
بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران، ۱۳۷۴	۲۶/۷	۳۷/۵	۲۳/۴
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۸۱	۴۳/۵	۳۱/۳	۱۲/۴
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۸۲	۵۸/۶	۳۲/۶	۸/۹
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۸۴	۴۶/۶	۳۶/۵	۱۶/۹
سنجش دین‌داری در ایران، ۱۳۸۸	۳۵	۳۲	۱۶

نمودار ۵. روند تغییرات متغیر صداقت و راست‌گویی در مقاطع زمانی مختلف

بااین‌حال، از خود پاسخ‌گویان در پژوهش سنجش دین‌داری در ایران (۱۳۸۸) سؤال شده است که چه میزان صداقت دارند. ۴۹ درصد از پاسخ‌گویان خودشان را راست‌گو می‌دانند، ۳۶ درصد میزان صداقتشان را متوسط ارزیابی کرده‌اند و فقط ۱۰ درصد گفته‌اند صداقت کمی دارند.

جدول ۳۰. داشتن صداقت در قبال گروه‌های اجتماعی مختلف

افراد	کم	متوسط	زیاد
اعضای خانواده	۲/۸	۱۹/۹	۷۷/۳
همسایه‌ها و آشنایان	۱۸	۵۳/۹	۲۸/۱
غیرهمشهری‌ها (غریبه‌ها)	۴۶/۸	۳۹/۶	۱۳/۶

منبع: سنجش سرمایه اجتماعی، ۱۳۹۴.

جدول ۳۰ میزان راست‌گویی خود پاسخ‌گویان را سنجیده است. پاسخ‌گویان گفته‌اند که در برابر خانواده از صداقت بیشتری استفاده می‌کنند تا نسبت به همسایه‌ها و غیرهمشهری‌ها. همچنین ۷۷/۳ درصد از پاسخ‌گویان به مقدار زیاد در برابر خانواده صادق هستند، ۵۳/۹ درصد متوسط در برابر همسایه‌ها و آشنایان و ۴۶/۸ درصد از پاسخ‌گویان گفته‌اند که صداقت کمی در برابر غریبه‌ها دارند. در پژوهش بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران (۱۳۷۵)،

۹۵ درصد از پاسخ‌گویان خودشان را راست‌گو می‌دانند. در پیمایش نگرش سیاسی ایرانیان، ایسپا (۱۳۸۴)، سؤالی در رابطه با بیشتر شدن راست‌گویی و صداقت ایرانیان پرسیده شده است که ۶۷/۱ درصد از پاسخ‌گویان با این قضیه مخالف و کاملاً مخالف، ۱۴/۴ درصد مردد و ۱۲/۲ درصد موافق و کاملاً موافق بوده‌اند (حاجیانی، ۱۳۹۳: ۱۰۲).

در پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (۱۳۸۱)، ۷/۷ درصد از پاسخ‌گویان در رابطه با سؤال «هنگام شاهد دعوا بودن، در صورت مقصر بودن فامیل نزدیک، موقع شهادت» واقعیت را می‌گویند، ۲۱/۵ درصد سکوت می‌کنند و ۳/۹ درصد واقعیت را نمی‌گویند.

معمولاً وقتی از صداقت صحبت می‌شود، بحث ساده‌لوح بودن افراد به میان می‌آید. در موقعیت‌های حساس نیز برای آنکه شرایط برایشان سخت نشود و پای اشتباهی که کرده‌اند، نایستند؛ یا گاهی برای توقعاتی که از سمت دوستان و آشنایان نسبت به افراد جامعه دارند، حقیقت را نمی‌گویند یا آن را کتمان می‌کنند. در بسیاری اوقات نیز مردم ادعا می‌کنند برای آنکه روابط و تعاملات پایدار بمانند، نیازی نیست همیشه راست‌گو بود یا حقیقت را گفت.

۲-۱-۳. امانت‌داری

در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷)، ۱۱/۳ درصد مردم معتقدند که امانت‌داری و وفای به عهد خیلی کم، ۲۶ درصد کم، ۴۶/۱ درصد تاحدودی، ۱۳/۷ درصد زیاد و ۲/۹ درصد خیلی زیاد است.

اگر بخواهیم میزان امانت‌داری مردم جامعه از دیدگاه پاسخ‌گویان را مورد بررسی قرار دهیم، از سال ۱۳۸۱ تا ۱۳۹۷ در پنج پیمایش متفاوت، بیشتر پاسخ‌گویان میزان امانت‌داری مردم را در حد متوسط ارزیابی کرده‌اند. فقط در سال ۱۳۹۵، در موج سوم پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۴۷ درصد از پاسخ‌گویان میزان امانت‌داری مردم را کم و خیلی کم دانسته‌اند. در موج اول این پیمایش (۱۳۸۱)، ۳۵/۲ درصد، موج دوم (۱۳۸۲) ۴۲ درصد، سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۸۴) ۴۶/۷ درصد و در پیمایش سنجش دین‌داری در ایران (۱۳۸۸) ۳۶/۵ درصد میزان امانت‌داری در حد متوسط ارزیابی شده

است. در واقع، از سال ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۴، این درصدها رو به افزایش بوده‌اند. در سال ۱۳۸۸، در پیمایش سنجش دین‌داری در ایران، این میزان دوباره کاهش یافته است و دوباره از موج سوم پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان تا سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷) درصدها رو به افزایش رفته‌اند.

جدول ۳۱. روند تغییرات متغیر امانت‌داری در مقاطع زمانی مختلف

عنوان پیمایش‌ها / پژوهش‌ها	کم و خیلی کم	تاحدودی	زیاد و خیلی زیاد
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۸۱	۳۸/۸	۳۵/۲	۲۶
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۸۲	۴۱/۱	۴۲	۱۶/۹
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۸۴	۳۱/۹	۴۶/۸	۲۱/۳
سنجش دین‌داری در ایران، ۱۳۸۸	۳۱	۳۶/۵	۲۴/۷
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۹۵	۴۷	۴۰/۸	۱۲/۱

در پژوهش سنجش دین‌داری در ایران (۱۳۸۸)، ۶۰/۵ درصد مردم معتقدند که زیاد امانت‌دار هستند و فقط ۷ درصد خودشان را کم امانت‌دار می‌دانند.

۲-۱-۴. انصاف

انصاف در ۶ پیمایش، از سال ۱۳۸۱ تا ۱۳۹۷، مورد بررسی قرار گرفته است. درصدهای پاسخ‌گویان روی گزینه کم و خیلی کم تأکید دارند. در موج اول پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (۱۳۸۱)، ۴۲/۲ درصد از پاسخ‌گویان میزان انصاف را کم و خیلی کم ارزیابی کرده‌اند؛ این گویه در موج دوم این پیمایش به ۵۶/۲ درصد رسیده است. در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۸۴)، ۴۱/۹ درصد کم و خیلی کم و ۴۲ درصد میزان انصاف مردم را در حد متوسط دانسته‌اند. در سال ۱۳۸۸ و در پژوهش سنجش دین‌داری در ایران، دوباره درصد اندکی به میزان کم بودن انصاف مردم جامعه از سمت پاسخ‌گویان افزوده شده است؛ یعنی ۴۲/۵ درصد به این قضیه معتقد هستند. در موج سوم پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (۱۳۹۵)، درصد پاسخ‌گویان به انصاف کم مردم جامعه بسیار افزوده می‌شود و بیش از نیم پاسخ‌گویان، یعنی ۵۵/۱ درصد را در برمی‌گیرد. از سال ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۷،

شاید اندکی از درصدها کاسته شود، اما نزدیک به نصف است. در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴)، ۴۸/۳ درصد و سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷)، ۴۷/۹ درصد پاسخ‌گویان میزان انصاف در جامعه را کم و خیلی کم تلقی کرده‌اند.

جدول ۳۲. روند تغییرات متغیر انصاف در مقاطع مختلف زمانی

عنوان پیمایش‌ها / پژوهش‌ها	کم و خیلی کم	تاحدودی	زیاد و خیلی زیاد
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۸۱	۴۲/۴	۲۹/۶	۱۵/۱
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۸۲	۵۶/۲	۳۴/۹	۸/۹
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۸۴	۴۱/۹	۴۲	۱۶/۱
سنجش دین‌داری در ایران، ۱۳۸۸	۴۲/۵	۳۵/۶	۱۵/۷
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۹۵	۵۵/۱	۳۵/۹	۹
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۴	۴۸/۳	۳۷/۵	۱۴/۲
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۷	۴۷/۹	۳۸/۲	۱۳/۹

آمار پیمایش‌های بالا در جهت مخالف با نظر پاسخ‌گویان در رابطه با میزان انصاف در مورد خودشان است. در پژوهش سنجش دین‌داری در ایران (۱۳۸۸)، ۵۰ درصد مردم معتقدند که زیاد با انصاف هستند، ۳۵ درصد متوسط و فقط ۱۰ درصد خودشان را کم با انصاف می‌دانند.

جدول ۳۳. داشتن انصاف در قبال گروه‌های اجتماعی مختلف

افراد	کم	متوسط	زیاد
اعضای خانواده	۲/۳	۱۸	۷۹/۷
همسایه‌ها و آشنایان	۱۵/۹	۵۲/۱	۳۱/۹
غیرهمشهری‌ها (غریبه‌ها)	۴۰/۶	۴۰/۱	۱۹/۳

منبع: سنجش سرمایه اجتماعی، ۱۳۹۴.

در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴)، میزان انصاف داشتن خود پاسخ‌گویان به‌صورت جزئی‌تر سنجیده شده است. بر اساس این پیمایش، ۷۹/۷ درصد از پاسخ‌گویان

در قبال خانواده‌هایشان انصاف زیادی دارند؛ این در صورتی که است که ۵۲/۱ درصد به میزان متوسط در رابطه با همسایه‌ها و آشنایان خود انصاف به خرج می‌دهند. در رابطه با غریبه‌ها درصدی تقریباً نزدیک به هم در حد متوسط و میزان کم ابراز کرده‌اند؛ یعنی ۴۰/۱ درصد در حد متوسط و ۴۰/۶ درصد در حد کم در رابطه با غریبه‌ها انصاف به خرج می‌دهند.

۱-۵. رعایت حقوق دیگران

در سنجش سرمایه اجتماعی ۱۳۸۴، ۴۸/۵ درصد از پاسخ‌گویان معتقدند که مردم جامعه کم و خیلی کم حقوق دیگران را رعایت می‌کنند. این درصد در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴) به ۴۴/۴ درصد کاهش می‌یابد؛ اما مردم همچنان معتقدند که میزان رعایت حقوق دیگران کم و خیلی کم است. در پیمایش وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه (۱۳۹۶)، ۴۲/۳ درصد نظر پاسخ‌گویان این است که تاحدودی حقوق دیگران رعایت می‌شود. یعنی از میزان کم بودن رعایت حقوق دیگران به سمت متوسط بودن این قضیه سوق پیدا کرده است. در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷)، از میزان متوسط بودن رعایت حقوق دیگران کاسته می‌شود، اما همچنان بیشترین درصد برای این گزینه است؛ یعنی ۴۰/۷ درصد از پاسخ‌گویان معتقدند که حقوق دیگران تاحدودی رعایت می‌شود.

جدول ۳۴. روند رعایت حقوق دیگران در مقاطع مختلف زمانی

عنوان پیمایش‌ها / پژوهش‌ها	کم و خیلی کم	تاحدودی	زیاد و خیلی زیاد
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۸۴	۴۸/۵	۳۷/۷	۱۳/۸
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۴	۴۴/۴	۲۹/۷	۱۶/۱
وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه، ۱۳۹۶	۳۱/۳	۴۲/۳	۲۶/۴
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۷	۳۴/۵	۴۰/۷	۲۴/۸

در سال ۱۳۹۴ در پیمایش سنجش سرمایه اجتماعی، ۷۸/۵ درصد از پاسخ‌گویان گفته‌اند که به میزان زیادی در رابطه با اعضای خانواده حقوقشان را رعایت می‌کنند؛ ۵۱/۲ درصد گفته‌اند در حد متوسط حقوق همسایگان و آشنایان را رعایت می‌کنند؛ و ۴۲/۶ درصد به میزان کم حقوق غریبه‌ها را رعایت می‌کنند.

جدول ۳۵. رعایت حق و حقوق در قبال گروه‌های مختلف اجتماعی

افراد	کم	متوسط	زیاد
اعضای خانواده	۲/۸	۱۸/۶	۷۸/۵
همسایه‌ها و آشنایان	۱۶/۷	۵۱/۲	۳۲/۱
غیرهمشهری‌ها (غریبه‌ها)	۴۲/۶	۳۹۱	۱۸/۳

منبع: سنجش سرمایه اجتماعی، ۱۳۹۴

۲-۱-۶. وفای به عهد

در موج اول پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (۱۳۸۱)، ۴۲/۱ درصد میزان پایبندی به قول قرار را کم و خیلی کم و ۳۷/۲ درصد در حد متوسط ارزیابی کرده‌اند. در سال ۱۳۸۲ و موج دوم این پیمایش، بیشتر پاسخ‌گویان، یعنی ۴۹/۱ درصد، میزان پایبندی را کم و خیلی کم ارزیابی کرده‌اند. در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۸۴)، دوباره میزان پایبندی به قول و قرار در جامعه به حد متوسط سوق پیدا کرده است و ۴۴ درصد از پاسخ‌گویان گفته‌اند که پایبندی در حد متوسط است. در پژوهش سنجش دین‌داری در ایران (۱۳۸۸)، دوباره از میزان درصدها کاسته شده است، اما همچنان بیشترین درصدها متعلق به حد متوسط است؛ یعنی ۳۶/۷ درصد از پاسخ‌گویان تاحدودی و ۳۵/۵ درصد میزان کم را بیان کرده‌اند. دوباره از سال ۱۳۹۴، متوسط بودن پایبندی به قول و قرار در جامعه از نظر پاسخ‌گویان رو به افزایش رفته است؛ به‌طوری‌که در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴) ۴۰/۷ درصد، در موج سوم پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (۱۳۹۵) ۴۳ درصد و در پیمایش وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه (۱۳۹۶) ۴۵/۱ درصد از پاسخ‌گویان بیان کرده‌اند که پایبندی به قول و قرار تاحدودی در جامعه رعایت می‌شود.

در پیمایش سنجش دین‌داری (۱۳۸۸)، ۶۰/۵ درصد از پاسخ‌گویان خودشان را زیاد پایبند به قول و قرار می‌دانند، ۲۷ درصد متوسط و ۹ درصد کم.

جدول ۳۶. روند تغییرات متغیر پابندی به قول و قرار (وفای به عهد) در مقاطع زمانی مختلف

عنوان پیمایش ها / پژوهش ها	کم و خیلی کم	تاحدودی	زیاد و خیلی زیاد
ارزش ها و نگرش های ایرانیان، ۱۳۸۱	۴۲/۱	۳۷/۲	۲۰/۷
ارزش ها و نگرش های ایرانیان، ۱۳۸۲	۴۹/۱	۳۹/۳	۱۱/۶
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۸۴	۴۱/۳	۴۴	۱۴/۷
سنجش دین داری در ایران، ۱۳۸۸	۳۵/۵	۳۶/۷	۱۹/۵
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۴	۴۴/۳	۴۰/۷	۱۵/۱
ارزش ها و نگرش های ایرانیان، ۱۳۹۵	۴۰/۴	۴۳	۱۶/۶
وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه، ۱۳۹۶	۳۳/۲	۴۵/۱	۲۱/۷

۲-۲. ارزش های اخلاقی فرهنگی - اجتماعی منفی

۲-۲-۱. دروغ گویی

جدول ۳۷ میزان رواج دروغ گویی در جامعه را می سنجد. این گویه از نظر پاسخ گویان در سال ۱۳۹۴، سنجش سرمایه اجتماعی، ۶۶/۶ درصد زیاد و خیلی زیاد است. در موج سوم پیمایش ارزش ها و نگرش های ایرانیان (۱۳۹۵)، میزان دروغ گویی را بیشتر از پیمایش قبل در نظر گرفته اند؛ یعنی ۷۱/۸ درصد از پاسخ گویان گفته اند دروغ گویی در جامعه زیاد و خیلی زیاد است. در پیمایش وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه (۱۳۹۶)، ۴۶/۷ درصد وضعیت دروغ گویی را در جامعه زیاد و خیلی زیاد سنجدند که نسبت به پیمایش قبلی کمتر شده است. در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷)، دوباره دروغ گویی در جامعه رو به افزایش است؛ یعنی ۶۶/۴ درصد از پاسخ گویان آن را زیاد و خیلی زیاد ارزیابی کرده اند.

در پیمایش نگرش سیاسی ایرانیان (۱۳۸۴)، در رابطه با سؤال «چقدر مراقب هستید تا دروغ نگویند»، ۱۳/۵ درصد گفته اند کم و خیلی کم، ۱۶/۸ درصد تاحدودی و ۶۸/۷ درصد زیاد و خیلی زیاد.

جدول ۳۷. روند تغییرات متغیر دروغ‌گویی در مقاطع زمانی مختلف

عنوان پیمایش‌ها / پژوهش‌ها	کم و خیلی کم	تاحدودی	زیاد و خیلی زیاد
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۴	۱۱	۲۲/۵	۶۶/۶
پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۹۵	۸/۶	۱۹/۶	۷۱/۸
وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه، ۱۳۹۶	۲۵/۴	۲۷/۹	۴۶/۷
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۷	۱۱/۱	۲۲/۶	۶۶/۴

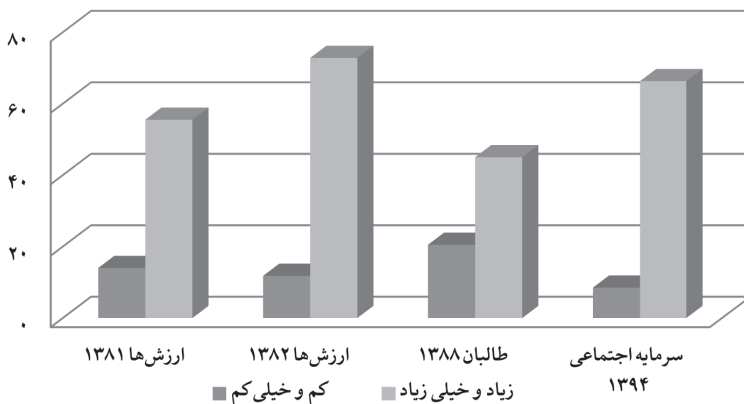
دروغ‌گویی مؤلفه‌ای است که بیشتر مردم برای تسهیل کارها، سرپوشی بر اشتباهات و ترس‌های خودشان استفاده می‌کنند؛ و از این روندی که در پیش می‌گیرند، گاهی با عنوان زرنگی یاد می‌کنند.

۲-۲-۲. تملق و چاپلوسی

جدول ۳۸ میزان تملق در جامعه را مورد بررسی قرار می‌دهد. تملق و چاپلوسی از دیدگاه پاسخ‌گویان در پیمایش‌های بررسی شده، از سال ۱۳۸۱ تا ۱۳۹۴، در جامعه زیاد بوده است و درصدها بیش از نیم را نشان می‌دهند؛ به غیر از سال ۱۳۸۸ در پژوهش سنجش دین‌داری در ایران که ۴۵ درصد از پاسخ‌گویان معتقدند که تملق در جامعه زیاد است و به نصف تمایل دارد. در سال ۱۳۸۱، در موج اول پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۶۴/۶ درصد از پاسخ‌گویان مردم جامعه را به میزان زیاد متملق دانسته‌اند و فقط ۱۸ درصد میزان آن را کم ارزیابی کرده‌اند. در سال ۱۳۸۲ و در موج دوم این پیمایش، درصد متملق بودن مردم جامعه بیشتر می‌شود و ۷۲/۸ درصد از پاسخ‌گویان معتقدند در جامعه به میزان زیادی چاپلوسی رواج دارد. در سال ۱۳۹۴ نیز پاسخ‌گوییانی که در پیمایش سنجش سرمایه اجتماعی شرکت کرده‌اند، میزان رواج تملق را ۶۶/۳ درصد به میزان زیاد ارزیابی کرده‌اند.

جدول ۳۸. روند تغییرات متغیر تملق و چاپلوسی در مقاطع زمانی مختلف

عنوان پیمایش ها / پژوهش ها	خیلی کم و کم	تاحدودی	زیاد و خیلی زیاد
ارزش ها و نگرش های ایرانیان، ۱۳۸۱	۱۸	۱۷/۳	۶۴/۶
ارزش ها و نگرش های ایرانیان ۱۳۸۲	۱۱/۸	۱۵/۴	۷۲/۸
سنجش دین داری در ایران، ۱۳۸۸	۲۰/۵	۲۶/۷	۴۵
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۴	۸/۵	۲۵/۳	۶۶/۳

نمودار ۶. روند تغییرات متغیر تملق و چاپلوسی در مقاطع زمانی مختلف

۲-۳. تظاهر و دورویی

با توجه به جدول ۳۹، پژوهش بررسی آگاهی ها، نگرش ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران در سال ۱۳۷۴ نشان می دهد که نظر پاسخ گویان درباره تظاهر و دورویی از پراکندگی تقریباً یکسانی برخوردار است. اما با این حال، درصد میزان تظاهر زیاد بیشتر از گزینه های دیگر است؛ یعنی ۳۴/۷ درصد از پاسخ گویان مردم را متظاهر و دورو می دانند؛ ۳۱/۳ درصد تاحدودی و ۳۲/۹ درصد کم و خیلی کم. در سال ۱۳۸۱، در موج اول پیمایش ارزش ها و نگرش های ایرانیان، درصد زیادی از پاسخ گویان (یعنی

۶۴/۸ درصد از آن‌ها) مردم را زیاد و بسیار زیاد متظاهر خطاب کرده‌اند و فقط ۲۰/۸ درصد تظاهر را کم و خیلی کم دانسته‌اند. در پیمایش سرمایه اجتماعی (۱۳۸۴) از زیاد بودن تظاهر کاسته شده است، اما همچنان گزینه زیاد درصد بیشتری دارد؛ ۵۰/۹ درصد از پاسخ‌گویان، یعنی بیش از نیم آن‌ها، معتقدند دورویی و تظاهر در جامعه رواج دارد. در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴)، زیاد بودن تظاهر به بیشترین درصد می‌رسد. همچنین ۶۰/۲ درصد از پاسخ‌گویان جامعه را متظاهر بررسی کرده‌اند. ۵۴/۷ درصد از پاسخ‌گویان موج سوم پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (۱۳۹۵)، ۴۴ درصد از پاسخ‌گویان پیمایش وضعیت اجتماعی (۱۳۹۶) و ۵۵/۶ درصد از پاسخ‌گویان سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷) معتقدند در جامعه به میزان زیادی تظاهر و دورویی رواج دارد.

درباره تظاهر و دورویی در پیمایش نگرش سیاسی ایرانیان (۱۳۸۴)، ۷۵ درصد مردم مخالف و کاملاً مخالف هستند که ظاهر و باطن افراد جامعه یکی است؛ ۱۱/۷ درصد درباره این قضیه مردد و ۹ درصد موافق و کاملاً موافق بوده‌اند (حاجیان، ۱۳۹۳: ۱۰۲).

جدول ۳۹. روند تغییرات متغیر تظاهر و دورویی در مقاطع زمانی مختلف

عنوان پیمایش‌ها / پژوهش‌ها	خیلی کم و کم	تاحدودی	زیاد و خیلی زیاد
بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران، ۱۳۷۴	۳۲/۹	۳۱/۳	۳۴/۷
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۸۱	۲۰/۸	۱۴/۳	۶۴/۸
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۸۴	۲۱/۸	۲۷/۳	۵۰/۹
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۴	۱۳/۴	۳۰/۴	۶۰/۲
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۹۵	۱۰/۵	۲۴/۶	۵۴/۷
وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه، ۱۳۹۶	۲۵/۹	۳۰	۴۴
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۷	۱۴/۱	۳۰/۳	۵۵/۶

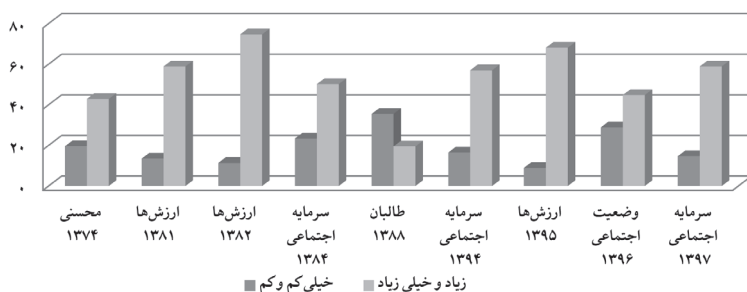
در پیمایش سنجش دین‌داری در ایران (۱۳۸۸)، ۷۸ درصد از پاسخ‌گویان معتقدند که کم متظاهر هستند و فقط ۴ درصد زیاد متظاهر هستند.

۲-۲-۴. تقلب

درباره میزان تقلب در جامعه نیز همانند باقی ویژگی‌های اخلاقی منفی، به میزان زیاد تمایل دارد. در پژوهش بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران (۱۳۷۴)، ۴۲/۹ درصد از پاسخ‌گویان میزان تقلب در جامعه را زیاد دانسته‌اند. این میزان تا سال ۱۳۸۲ افزایش یافته است؛ یعنی ۶۰/۹ درصد از پاسخ‌گویان در موج اول پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (۱۳۸۱) و ۷۴/۷ درصد نیز در موج دوم این پیمایش (۱۳۸۲) تقلب در جامعه را زیاد و خیلی زیاد بیان کرده‌اند. اما در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۸۴) از میزان تقلب کاسته شده است و به ۵۰/۲ درصد از نظر پاسخ‌گویان رسیده است که همچنان بیش از نیم است. در پژوهش سنجش دین‌داری در ایران (۱۳۸۸)، میزان تقلب از دیدگاه پاسخ‌گویان بسیار کاهش یافته است و به ۱۹/۵ درصد زیاد و خیلی زیاد رسیده است؛ ۳۶/۷ درصد میزان تقلب را تا حدودی ارزیابی کرده و ۳۵/۵ درصد کم و خیلی کم دانسته‌اند. در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴)، ۵۷ درصد از پاسخ‌گویان دوباره گفته‌اند میزان زیادی تقلب در جامعه رواج دارد. بعد از موج دوم پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان که بیشترین درصد تقلب را دارا بود، در موج سوم این پیمایش (۱۳۹۵) با جایگاه دوم، ۶۸/۱ درصد از پاسخ‌گویان تقلب در جامعه را زیاد ارزیابی کرده‌اند. در پیمایش وضعیت اجتماعی، فرهنگ و اخلاقی جامعه (۱۳۹۶)، این میزان از تقلب زیاد به ۴۴/۸ درصد از نظر پاسخ‌گویان کاهش یافته است؛ و دوباره در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷)، ۵۹/۸ درصد از پاسخ‌گویان گفته‌اند تقلب در جامعه زیاد است. در پژوهش سنجش دین‌داری در ایران (۱۳۸۸)، در رابطه با اینکه چه میزان خود را متقلب می‌دانند، ۸۴ درصد خود را کم متقلب تلقی کرده‌اند، ۸ درصد متوسط و ۳/۵ درصد زیاد.

جدول ۴۰. روند تغییرات متغیر تقلب در مقاطع زمانی مختلف

عنوان پیمایش‌ها / پژوهش‌ها	خیلی کم و کم	تاحدودی	زیاد و خیلی زیاد
بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران ۱۳۷۴	۲۷/۴	۲۶/۷	۴۲/۹
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۸۱	۱۷/۹	۱۳/۱	۶۰/۹
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۸۲	۱۱/۴	۱۳/۹	۷۴/۷
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۸۴	۲۳/۴	۲۶/۴	۵۰/۲
سنجش دین‌داری در ایران، ۱۳۸۸	۳۵/۵	۳۶/۷	۱۹/۵
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۴	۱۶/۵	۲۶/۵	۵۷
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۹۵	۸/۹	۲۲/۹	۶۸/۱
وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه، ۱۳۹۶	۲۸/۹	۲۸/۹	۴۴/۸
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۷	۱۴/۷	۲۶/۴	۵۸/۹

نمودار ۷. روند تغییرات متغیر تقلب در مقاطع زمانی مختلف

۲-۵. ناامیدی

جدول ۴۱ میزان رواج ناامیدی را در جامعه بررسی می‌کند. بر اساس داده‌ها در سه پیمایش، پاسخ‌گویان میزان رواج ناامیدی در جامعه را زیاد و خیلی زیاد ابراز کرده‌اند. در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۸۴)، ۴۸/۳ درصد از پاسخ‌گویان میزان ناامیدی در جامعه را زیاد بررسی کرده‌اند؛ در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴) این میزان به

۴۵/۴ درصد کاهش؛ و در نهایت، در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷)، به میزان درخور توجهی این درصد افزایش داشته است. یعنی ۵۴ درصد از پاسخ‌گویان، بیش از نیم آن‌ها، معتقدند که ناامیدی به میزان درخور توجهی در جامعه رواج دارد.

جدول ۴۱. روند تغییرات متغیر ناامیدی در مقاطع زمانی مختلف

عنوان پیمایش‌ها / پژوهش‌ها	خیلی کم و کم	تاحدودی	زیاد و خیلی زیاد
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۸۴	۲۲/۸	۲۸/۹	۴۸/۳
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۴	۱۷/۷	۲۶/۹	۴۵/۴
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۷	۱۸/۸	۲۷/۲	۵۴

۲-۲-۶. حرص

جدول ۴۲ به بررسی حرص به عنوان یکی خصیصه اخلاقی منفی می‌پردازد. در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۸۴)، ۵۱/۸ درصد از پاسخ‌گویان مردم جامعه را زیاد و خیلی زیاد حریص ارزیابی کرده‌اند؛ این درصد در پژوهش سنجش دین‌داری در ایران (۱۳۸۸) به ۵۶/۳ درصد می‌رسد و بیشتر می‌شود. در پیمایش سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴)، از درصد خیلی زیادی که پاسخ‌گویان در دو پیمایش قبلی اظهار کرده‌اند، کاسته می‌شود و به ۴۵/۴ درصد می‌رسد؛ اما همچنان این گزینه بیشترین درصد را در میان گزینه‌ها دارد. در پیمایش سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷)، دوباره تعداد پاسخ‌گويانی که معتقدند که حرص در جامعه بسیار زیاد و زیاد رواج دارد، افزایش می‌یابد و به ۵۶/۲ درصد می‌رسد. در پیمایش سنجش دین‌داری در ایران (۱۳۸۸)، ۶۹ درصد از پاسخ‌گویان خودشان را خیلی کم حریص می‌دانند، ۲۰/۷ درصد متوسط و ۶/۳ درصد زیاد. امروزه، معمولاً درباره رعایت اخلاقیات گفته می‌شود که اگر می‌خواهی در جامعه امروز پایدار بمانی و رشد کنی، با داشتن رفتار و اخلاق درست و پایبندی به باورهای خود به جایی نمی‌رسی. این یک باور اشتباه است که رفته‌رفته در جامعه رشد کرده است. در حال حاضر، آمار و ارقام موجود و دیدگاه مردم نسبت به عملکرد جامعه، افراد، مسئولان و غیره نشان می‌دهند که مردم از خلقیات منفی استفاده می‌کنند تا به

منفعت بیشتر و حتی گاهی از دید خود به حقوقی برسند که دارند. برخی نیز به‌واقع در پی دستیابی به حقوق خود هستند؛ اما به‌جای آنکه از ابتدا از مسیر درست به آن برسند، ترجیح می‌دهند در راه اشتباه قدم بردارند؛ دروغ می‌گویند، تملق می‌کنند، قوانین را دور می‌زنند و با دورویی و ظاهرسازی خود را آدم دوست و درستی نشان می‌دهند.

جدول ۴۲. روند تغییرات متغیر حرص در مقاطع زمانی مختلف

عنوان پیمایش ها / پژوهش‌ها	خیلی کم و کم	تاحدودی	زیاد و خیلی زیاد
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۸۴	۱۸/۴	۲۸/۷	۵۱/۸
سنجش دین‌داری در ایران، ۱۳۸۸	۱۶	۲۰/۷	۵۶/۳
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۴	۱۲/۵	۲۵/۱	۴۵/۴
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۷	۱۵/۷	۲۸/۱	۵۶/۲

البته با توجه به آنکه وقتی از خود مردم سؤال می‌شود، خود را آدم بهتری نسبت به باقی جامعه می‌دانند، باید بیان کرد که درست است در جامعه خصلت‌های منفی در حال گسترش‌اند و جایگزین خلیات مثبت می‌شوند و ممکن است مردم آن را نوعی فضیلت تلقی کنند، اما گاهی سیاه‌نمایی‌هایی وجود دارند. تمام افراد جامعه خلیات منفی را جایگزین خلیات مثبت نکرده‌اند؛ اما گاهی آن‌قدر مرز میان رفتارهای درست و اشتباه باریک است که مردم ترجیح می‌دهند به‌جای آنکه به دیگران اعتماد کنند، آشنایان خود را دریابند. به همین دلیل است که به افرادی که به دیگران بیشتر اعتماد می‌کنند، لقب زودباور را می‌دهند.

۳. اخلاق حرفه‌ای

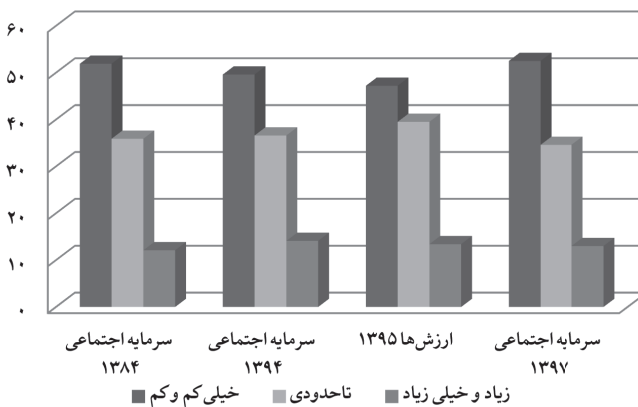
۳-۱. وجدان‌کاری

جدول ۴۳ سنجش وجدان‌کاری از سال ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۷ در چهار پیمایش متفاوت را نشان می‌دهد. درصدها نشان‌دهنده این موضوع هستند که از نظر پاسخ‌گویان وجدان‌کاری از همان سال ۱۳۸۴ تا سال ۱۳۹۷ کم و خیلی کم بوده است. در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۸۴)، ۵۱/۹ درصد از پاسخ‌گویان وجدان‌کاری را کم و خیلی کم دانسته‌اند.

وضعیت وجدان کاری کم از نظر پاسخ‌گویان در سایر پیمایش‌ها به این شرح است: ۴۹/۶ درصد در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴)، ۴۷/۲ درصد در موج سوم پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (۱۳۹۵) و ۵۲/۲ درصد در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷) که بیشترین درصد نسبت به کم بودن وجدان کاری را از دید مردم نشان می‌دهد. در پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، موج دوم (۱۳۸۱)، ۶۰/۸ درصد از مردان و ۵۷/۶ درصد از زنان گفته‌اند که وجدان کاری کم است؛ ۳۰/۳ درصد از مردان و ۳۰/۴ درصد زنان آن را متوسط و ۹ درصد از مردان و ۱۲ درصد از زنان آن را زیاد ارزیابی کرده‌اند.

جدول ۴۳. روند تغییرات متغیر وجدان کاری در مقاطع زمانی مختلف

عنوان پیمایش‌ها / پژوهش‌ها	خیلی کم و کم	تاحدودی	زیاد و خیلی زیاد
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۸۴	۵۱/۹	۳۵/۹	۱۲/۱
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۴	۴۹/۶	۳۶/۶	۱۴/۱
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۹۵	۴۷/۲	۳۹/۵	۱۳/۴
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۷	۵۲/۵	۳۴/۶	۱۳

نمودار ۸. روند تغییرات متغیر وجدان کاری در مقاطع زمانی مختلف

جدول ۴۴ وجدان کاری را در اصناف به صورت جزئی‌تر بررسی می‌کند. این پژوهش مربوط به سنجش سرمایه فرهنگی جامعه ایران (۱۳۹۴) است. با نگاهی اجمالی به جدول مشخص می‌شود که نظر پاسخ‌دهندگان میانه بوده است و اصناف بررسی شده را نه خیلی وظیفه‌شناس دانسته‌اند و نه خیلی کم‌توجه به وظیفه‌شناسی. با این حال، معلم‌ها با داشتن ۴۷/۸ درصد زیاد و خیلی زیاد، وظیفه‌شناس‌تر از باقی اصناف شناخته شده‌اند. روزنامه‌نگاران با ۴۷/۴ درصد تاحدودی وظیفه‌شناس دانسته شده‌اند و در جایگاه دوم قرار می‌گیرند. کارمندان با ۳۴/۶ درصد و نمایندگان مجلس با ۳۴/۷ درصد کم و خیلی کم نسبت به سایر صنف‌ها وظیفه‌شناس شناخته شده‌اند.

جدول ۴۴. میزان دگرخواهی، وظیفه‌شناسی و پرهیزکاری در گروه‌های صنفی و حرفه‌ای

سازمان و نهاد	کم و خیلی کم	تاحدودی	زیاد و خیلی زیاد
پزشکان	۲۳/۷	۳۹/۱	۳۷/۲
معلمان	۱۳/۹	۳۸/۳	۴۷/۸
استادان دانشگاه	۱۷/۲	۴۴/۲	۳۸/۶
اعضای هیئت دولت (وزیران)	۲۸/۲	۴۳/۹	۲۷/۹
نمایندگان مجلس	۳۴/۷	۴۱/۵	۲۳/۸
کارمندان	۳۴/۶	۴۴/۲	۲۱/۲
قضات	۲۶/۲	۴۲/۳	۳۱/۴
روزنامه‌نگاران (مطبوعاتی‌ها)	۲۵/۸	۴۷/۴	۲۶/۸
روحانیان	۲۲/۹	۳۸/۴	۳۸/۷
پلیس	۲۰/۸	۳۷/۷	۴۱/۵
کارکنان بخش‌داری، شهرداری، دهیاری	۳۰/۴	۴۷/۳	۲۲/۳
مدیران و مسئولان دولتی	۳۱/۵	۴۷/۱	۲۱/۳
مأموران انتظامی و امنیتی	۲۱/۹	۳۹/۷	۳۸/۴

منبع: سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۴.

جدول ۴۵ نشان می‌دهد که تلاش نظام برای رفع ارتشا مالی کافی نبوده است. در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴)، ۵۶/۷ درصد از پاسخ‌گویان معتقد بوده‌اند که نظام کم و خیلی کم موفق بوده است. این میزان در سال ۱۳۹۷ به ۵۵/۴ درصد رسیده است.

جدول ۴۵. عملکرد نظام برای رفع ارتشا و فساد مالی

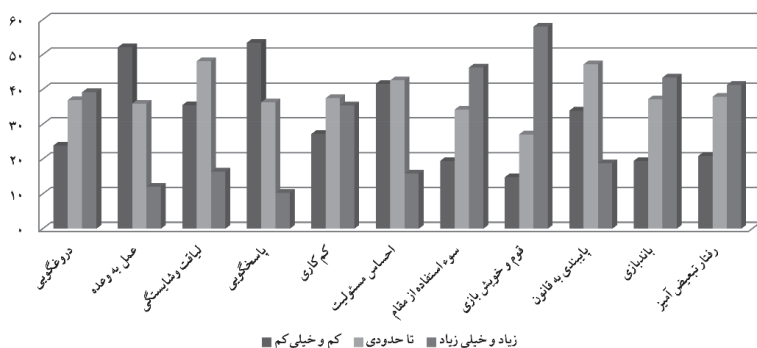
عنوان پیمایش ها / پژوهش‌ها	کم و خیلی کم	تاحدودی	زیاد و خیلی زیاد
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۴	۵۶/۷	۳۰/۷	۱۲/۶
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۷	۵۵/۴	۱۶/۶	۸

در پژوهش حاجیانی در سال ۱۳۷۷، ۳۷/۵ درصد از پاسخ‌گویان معتقد بودند که مسئولان تاحدودی صداقت داشته‌اند. ۲۶/۷ درصد گفته‌اند کم و خیلی کم، ۲۳/۴ درصد زیاد و خیلی زیاد و ۱۰/۹ درصد گفته‌اند که مسئولان اصلاً صداقت ندارند.

جدول ۴۶. ویژگی‌های اخلاقی و هنجاری مسئولان در موج دوم

ویژگی اخلاقی	کم و خیلی کم	تاحدودی	زیاد و خیلی زیاد
دروغ‌گویی	۲۳/۹	۳۶/۹	۳۹/۲
عمل به قول‌ها و وعده‌ها	۵۲/۱	۳۵/۹	۱۲/۱
لیاقت و شایستگی	۳۵/۵	۴۸/۱	۱۶/۴
پاسخ‌گویی	۵۳/۴	۳۶/۳	۱۰/۳
کم‌کاری	۲۷/۲	۳۷/۵	۳۵/۴
احساس مسئولیت	۴۱/۶	۴۲/۶	۱۵/۸
سوءاستفاده از مقام و موقعیت	۱۹/۵	۳۴/۲	۴۶/۳
قوم‌وحوش‌بازی	۱۴/۸	۲۷/۱	۵۸
پابندی به قانون	۳۳/۹	۴۷/۲	۱۸/۸
باندی عمل کردن (باندبازی)	۱۹/۵	۳۷/۲	۴۳/۴
رفتار تبعیض‌آمیز	۲۰/۹	۳۷/۹	۴۱/۳

منبع: سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۴.

نمودار ۹. بررسی خلق‌های هنجاری مسئولان در سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۴

بیشترین درصدی که وجود دارد مربوط به قوم‌و خویش بازی است که از نظر ۵۸ درصد از پاسخ‌گویان این رفتار در میان مسئولان بسیار زیاد وجود دارد. دروغ‌گویی یک ویژگی منفی است که از دیدگاه پاسخ‌گویان به میزان زیاد و خیلی‌زیادی در میان مسئولان وجود دارد. در پیمایش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴)، ۳۹/۲ درصد از پاسخ‌گویان و در پیمایش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷)، ۶۴/۷ درصد از پاسخ‌گویان بیان کرده‌اند که دروغ‌گویی میان مسئولان رواج دارد. این میزان درصد تقریباً در سال ۱۳۹۷ نسبت سال ۱۳۹۴ دو برابر شده است. ۵۲/۲ درصد از پاسخ‌گویان در سال ۱۳۹۴ بیان کرده‌اند که میزان پایبندی به قول و قرارها کم و خیلی کم است. این درصد در سال ۱۳۹۷ به ۶۴/۴ درصد افزایش یافته است.

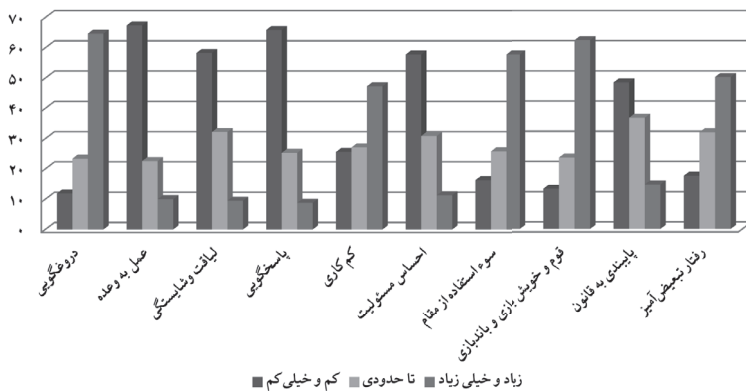
۴۸/۱ درصد از پاسخ‌گویان در پیمایش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴) معتقدند که مسئولان تا حدودی شایستگی مقام خود را دارند؛ این در حالی است که در سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷)، ۶۷/۴ درصد از پاسخ‌گویان گفته‌اند که مسئولان کم و خیلی کم شایستگی مقام خود را دارند.

۵۱/۴ درصد از پاسخ‌گویان سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴) معتقدند که مسئولان کم و خیلی کم پاسخگو هستند که در سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷) به ۶۹/۹ درصد افزایش می‌یابد.

جدول ۴۷. ویژگی‌های اخلاقی و هنجاری مسئولان

ویژگی اخلاقی	کم و خیلی کم	تاحدودی	زیاد و خیلی زیاد
دروغ‌گویی	۱۱/۹	۲۳/۴	۶۴/۷
عمل به قول‌ها و وعده‌ها	۶۷/۴	۲۲/۶	۱۰
لیاقت و شایستگی	۵۸/۳	۳۲/۲	۹/۵
پاسخ‌گویی	۶۵/۹	۲۵/۳	۸/۸
کم‌کاری	۲۵/۶	۲۷/۱	۴۷/۳
احساس مسئولیت	۵۷/۸	۳۰/۹	۱۱/۳
سوءاستفاده از مقام و موقعیت	۱۶/۳	۲۵/۸	۵۷/۸
قوم‌و خویش‌بازی و باندبازی	۱۳/۳	۲۳/۶	۶۲/۵
پایبندی به قانون	۴۸/۵	۳۶/۸	۱۴/۷
رفتار تبعیض‌آمیز	۱۷/۶	۳۲	۵۰/۳

منبع: سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۷.

نمودار ۱۰. بررسی ویژگی‌های اخلاقی و هنجاری مسئولان در سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۷

در سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴)، ۳۷/۵ درصد از پاسخ‌گویان معتقدند که مسئولان

تاحدودی کم‌کاری می‌کنند؛ ۳۵/۴ درصد نیز گفته‌اند که میزان کم‌کاری آن‌ها زیاد و خیلی زیاد است؛ و ۲۶/۲ درصد کم‌کاری مسئولان را کم و خیلی کم بیان کرده‌اند. اما در سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷) دوباره درصدها تغییر می‌یابد؛ یعنی ۴۷/۳ درصد از پاسخ‌گویان معتقدند که مسئولان زیاد کم‌کاری می‌کنند، ۲۷/۱ درصد می‌گویند تاحدودی و ۲۵/۶ درصد کم‌کاری مسئولان را کم می‌دانند.

احساس مسئولیت یکی از ویژگی‌های اخلاقی مثبت است که در جدول‌های ۴۰ و ۴۱ آمده است. از نظر ۴۲/۶ درصد از پاسخ‌گویان سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴)، مسئولان تاحدودی احساس مسئولیت دارند و ۴۱/۶ درصد نیز گفته‌اند که مسئولان احساس مسئولیت کمی دارند. در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷)، از این درصد تاحدودی کاسته به کم بودن مسئولیت‌پذیری افزوده شده است؛ یعنی در این پیمایش ۶۹/۹ درصد از پاسخ‌گویان گفته‌اند مسئولان خیلی کم و کم مسئولیت‌پذیر هستند.

دوباره سوءاستفاده از پست و مقام ۴۶/۳ درصد از پاسخ‌گویان در سال ۱۳۹۴ معتقدند که مسئولان از موقعیت خود زیادی سوءاستفاده می‌کنند؛ و در سال ۱۳۹۷، این رقم به ۵۷/۸ درصد می‌رسد. ۴۷/۲ درصد از پاسخ‌گویان سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴) مسئولان را تاحدودی پایبند به قانون می‌دانند؛ که در سال ۱۳۹۷، به ۴۸/۵ درصد به میزان کم و خیلی کم تغییر می‌یابد.

در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴)، قوم‌وحوش‌بازی و باندبازی کردن به‌صورت جدا سنجیده شده‌اند، اما در ۱۳۹۷ با همدیگر یکی شده‌اند. در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴)، ۵۸ درصد از پاسخ‌گویان گفته‌اند قوم‌وحوش‌بازی زیادی در میان مسئولان وجود دارد و ۴۳/۴ درصد نیز درباره باندبازی گفته‌اند که بسیار زیاد و زیاد است. در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷)، ۶۲/۵ درصد از پاسخ‌گویان قوم‌وحوش‌بازی و باندبازی را زیاد ارزیابی کرده‌اند.

درنهایت، در این جدول‌ها به رفتار تبعیض‌آمیز پرداخته شده است. ۴۱/۳ درصد از پاسخ‌گویان سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴) رفتار تبعیض‌آمیز از

جانب مسئولان را زیاد ارزیابی کرده‌اند؛ و ۵۰/۳ درصد از پاسخ‌گویان سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷) معتقدند که به مقدار زیادی این رفتار وجود دارد.

۳-۲. قانون‌گرایی

در پیمایش‌های ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، موج سوم (۱۳۹۵) و وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران (۱۳۹۶)، به میزان قانون‌گرایی گروه‌های مختلف پرداخته شده است. پاسخ‌گویان در هردو پیمایش میزان قانون‌گرایی مردم را متوسط ارزیابی کرده‌اند. یعنی در پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (۱۳۹۵) ۴۴/۴ درصد و در پیمایش وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران (۱۳۹۶) ۴۲/۵ درصد از پاسخ‌گویان قانون‌گرایی مردم را متوسط ارزیابی کرده‌اند.

جدول ۴۸. قانون‌گرایی گروه‌های مختلف، پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۹۵.

گروه‌ها	خیلی کم و کم	متوسط	زیاد و خیلی زیاد
مردم	۳۴/۱	۴۴/۴	۲۱/۵
مسئولان و وابستگان آن‌ها	۴۶/۷	۳۹/۹	۲۲/۳
ثروتمندان	۵۹/۹	۳۰/۸	۹/۲
دستگاه‌های حکومتی/دولتی	۴۰/۴	۴۱/۱	۱۸/۵

ثروتمندان گروهی هستند که پاسخ‌گویان معتقدند از میان گروه‌های مطرح‌شده، کمتر از همه قانون‌گرا هستند. در پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (۱۳۹۵) ۵۹/۹ درصد و در پیمایش وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران (۱۳۹۶) ۶۱/۱۶ درصد از پاسخ‌گویان قانون‌گرایی ثروتمندان را بیان کرده‌اند. بعد از ثروتمندان، مسئولان و وابستگان آن‌ها جایگاه دوم را دارند؛ یعنی در پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (۱۳۹۵) ۴۶/۷ درصد و در پیمایش وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران (۱۳۹۶) ۴۸/۵ درصد از پاسخ‌گویان معتقد بوده‌اند که میزان قانون‌گرایی مسئولان و وابستگان آن‌ها کم است.

جدول ۴۹. قانون‌گرایی گروه‌های مختلف، وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه، ۱۳۹۶

گروه‌ها	کم	متوسط	زیاد
مردم	۳۶/۸	۴۲/۵	۲۰/۸
مستولان و وابستگان آن‌ها	۴۸/۵	۳۵/۶	۱۵/۹
ثروتمندان	۶۱/۶	۲۵/۴	۱۳
دستگاه‌های حکومتی/دولتی	۴۳/۳	۳۲/۴	۲۴/۳

دستگاه‌های حکومتی/دولتی در جایگاه سوم قرار دارند. ۴۰/۴ درصد از پاسخ‌گویان در پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (۱۳۹۵) و ۴۳/۳ درصد از پاسخ‌گویان در پیمایش وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران (۱۳۹۶) میزان قانون‌گرایی در دستگاه‌های حکومتی را کم بیان کرده‌اند. در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴)، ۲/۹ درصد از پاسخ‌گویان قانون‌گریزی بین مردم را خیلی کم، ۱۳/۶ درصد کم، ۳۹/۵ درصد در حد متوسط، ۳۲ درصد زیاد و ۱۱/۹ درصد خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند. در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷)، درباره رعایت قوانین، ۴۳/۷ درصد از پاسخ‌گویان میزان آن را کم و خیلی کم، ۳۷/۷ درصد تاحدودی و ۱۸/۵ درصد زیاد و خیلی زیاد دانسته‌اند. در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷)، ۳۲/۶ درصد از پاسخ‌گویان معتقدند که مردم از موقعیت سوءاستفاده می‌کنند، ۳۲/۷ درصد گفته‌اند تاحدودی و ۳۴/۷ درصد معتقدند که زیاد و خیلی زیاد این اتفاق می‌افتد. در پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، موج اول (۱۳۸۱)، جواب پاسخ‌گویان به سؤال «انجام دادن کار بستگان خارج از نوبت» به این شرح است: ۱۹/۶ درصد گفته‌اند اصلاً این کار را انجام نمی‌دهند، ۲۷/۳ درصد گفته‌اند کم و خیلی کم این کار را انجام می‌دهند، ۲۷/۳ درصد به‌صورت متوسط و ۲۱/۷ درصد زیاد و خیلی زیاد و ۴/۲ درصد کاملاً حاضر هستند این کار را انجام دهند. در پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (۱۳۹۵)، ۳۸/۷ درصد از

پاسخ‌گویان گفته‌اند تاحدودی امکان قانون‌گریزی در جامعه وجود دارد، ۳۶/۲ درصد مخالف و کاملاً مخالف هستند و فقط ۲۳/۹ درصد از پاسخ‌گویان موافق و کاملاً موافق هستند که امکان قانون‌گریزی در جامعه وجود دارد. در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷)، ۱۸/۷ درصد از پاسخ‌گویان معتقدند قانون‌گریزی کم و خیلی کم وجود دارد، ۳۷/۴ درصد تاحدودی و ۴۹/۳ درصد گفته‌اند که مردم زیاد و خیلی زیاد قانون‌گریز هستند.

در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴)، ۱۶/۷ درصد از پاسخ‌گویان یکسان بودن اجرای قانون و تصمیمات برای همه را خیلی کم، ۳۴/۳ درصد کم، ۳۵/۸ درصد در حد متوسط، ۱۱/۳ درصد زیاد و ۱/۹ درصد خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند. جدول‌های ۴۴ و ۴۵ به بررسی ویژگی‌های اخلاقی مسئولان در دو پیمایش سنجش سرمایه اجتماعی در سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۷ می‌پردازد. در هر دو مشخص است از دیدگاه پاسخ‌گویان ویژگی‌های اخلاقی منفی تاحدودی و زیاد است؛ ویژگی‌های اخلاقی مثبت نیز تاحدودی و کم است.

در پیمایش فرهنگ سیاسی ایرانیان (۱۳۸۴)، ۳۶/۷ درصد از مردم به احتمال زیاد و خیلی زیاد حاضرند رشوه بپردازند، ۱۵/۶ درصد با تمایل متوسط و ۴۰/۹ درصد به احتمال کم و خیلی کم (حاجیانی، ۱۳۹۳: ۱۰۳). وقتی افراد در موقعیت‌های حرفه‌ای و صنفی قرار می‌گیرند، برای بهبود موقعیت خود ممکن است دست به هر کاری بزنند؛ یا حتی از مناصب و موقعیت‌های خود به نادرستی استفاده کنند. موقعیت حرفه‌ای یکی از مهم‌ترین موقعیت‌هایی است که فرد در آن می‌تواند هرگونه اخلاق منفی یا مثبتی را رقم بزند.

وجدان کاری داشتن باعث می‌شود که فرد برای اهمال کاری‌های خود دروغ نگوید، کم کاری نکند یا حق و حقوق دیگران را برای راه انداختن کار دوست و آشنای خود پایمال نکند. متأسفانه، آنچه آمارها نشان می‌دهند، این است که از دید مردم جامعه، اکثر افراد وجدان کاری کمی دارند و مسئولان از موقعیت‌های صنفی خود سوءاستفاده می‌کنند.

بررسی اصناف، به‌طور مشخص، نشان می‌دهد که اغلب دیدگاه مردم

این است که دولتمردان و مسئولان از اخلاق حرفه‌ای بسیار پایین‌تری نسبت به همه برخوردارند و به دلیل مقامشان، قوانین را راحت‌تر زیر پا می‌گذارند و دوستان و آشنایان خود را کمک می‌کنند. این در صورتی است که آن‌ها باید الگوی درستی در اخلاق حرفه‌ای باشند. در این میان، معلم‌ها که قشر فرهنگی هستند، اخلاق حرفه‌ای بالاتری نسبت به بقیه دارند.

۴. آسیب‌های اخلاقی - اجتماعی

۴-۱. روابط بی‌قید و شرط و پابندی به ارزش‌ها

در موج دوم پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۲۲/۴ درصد از پاسخ‌گویان با دوستی دختر و پسر مشکلی نداشته‌اند؛ که در سال‌های بعدی از این میزان کاسته شده است. در پیمایش وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران (۱۳۹۴)، این میزان به ۱۱/۳ درصد و در موج سوم پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان به ۱۰/۷ درصد می‌رسد.

جدول ۵۰. دوستی دختر و پسر

عنوان پیمایش‌ها / پژوهش‌ها	اشکالی ندارد	مخالفم ولی کاری ندارم	تذکر می‌دهم
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۸۲	۲۲/۴	۵۹/۲	۴/۴
وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران، ۱۳۹۴	۱۱/۳	۵۹/۹	۲۸/۸
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۹۵	۱۰/۷	۶۴	۱۷/۳

درباره ازدواج غیررسمی در جامعه، درصد زیادی از پاسخ‌گویان مخالف با آن هستند. در سال ۱۳۹۵ و در موج سوم پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، میزان مخالفت مردم ۶۰/۵ درصد بوده است. در پیمایش وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران، میزان مخالفت به ۸۸ درصد رسیده و در سال ۱۳۹۷ و پیمایش ملی خانواده دوباره از آن کاسته شده و به ۸۰/۳ درصد رسیده است. با این حال، همچنان درصد زیادی از پاسخ‌گویان با این قضیه مخالف هستند.

جدول ۵۱. ازدواج غیررسمی (زندگی کردن دختر و پسر باهم بدون ازدواج قانونی)

عنوان پیمایش ها / پژوهش ها	موافق و کاملاً موافق	تاحدودی	مخالف و کاملاً مخالف
ارزش ها و نگرش های ایرانیان، ۱۳۹۵	۱۱/۴	۲۶/۳	۶۰/۵
وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران، ۱۳۹۶	۴/۷	۷/۳	۸۸
پیمایش ملی خانواده، ۱۳۹۷	۹/۶	۶/۳	۸۰/۳

در پیمایش ارزش ها و نگرش های ایرانیان، موج اول (۱۳۸۱)، درباره بی بندوباری در روابط زن و مرد (روابط نامشروع)، ۱ درصد بیان کرده اند اصلاً وجود ندارد، ۱۵/۸ درصد گفته اند کم و خیلی کم، ۱۹ درصد متوسط، ۵۳/۶ درصد زیاد و خیلی زیاد؛ و ۱۰/۷ درصد گفته اند که کاملاً، به صورت جدی و مهم در جامعه وجود دارد.

در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴)، درباره پایبندی به ارزش های اخلاقی و دینی، ۲۶/۸ درصد بیان کرده اند که اوضاع بدتر می شود، ۳۲/۷ درصد گفته اند فرقی نمی کند و ۴۰/۵ درصد گفته اند بدتر می شود.

در پژوهش بررسی آگاهی ها، نگرش ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران (۱۳۷۴)، ۳/۸ درصد از پاسخ گویان بیان کرده اند که افراد جامعه به هیچ عنوان به اخلاق پایبند نیستند؛ ۱۶/۵ درصد میزان آن را کم، ۴۳/۵ درصد تاحدودی، ۳۴/۶ درصد زیاد و ۱/۶ درصد نامشخص دانسته اند. در همین پژوهش، ۷۷ درصد از پاسخ گویان معتقدند که همه به دنبال پول هستند، ۳۰/۷ درصد معتقدند که پول دارها همیشه موفق هستند و ۶۵/۱ درصد با رایج بودن پارتی بازی موافق اند. در پیمایش ملی ارزش های جوانان (۱۳۸۲)، ۳۷/۹ درصد جوانان وضعیت پایبندی به ارزش های اخلاقی در کشور را خوب ارزیابی نموده و ۲۴/۱ درصد آن را بد دانسته اند (حاجیان، ۱۳۹۳: ۹۱).

در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷)، پاسخ دهندگان میزان پایبندی مردم به مسائل اخلاقی را ۳۱/۱ درصد خیلی کم و کم، ۴۰ درصد تاحدودی و ۲۸/۹ درصد زیاد و خیلی زیاد دانسته اند.

یافته‌های حاجیانی (۱۳۷۷) نشان می‌دهند که حدود ۷۸/۵ درصد از مردم (طبقه متوسط شهری) تصور مثبتی از رعایت اصول اخلاقی توسط هم‌وطنانشان ندارند و نیز ۷۴ درصد آنان معتقدند مردم به حقوق همدیگر احترام نمی‌گذارند و توجه ندارند. تقی آزاد و احمد غیاثوند به منظور بررسی تغییرات فرهنگی در ایران بر اساس نظریه دگرگونی ارزشی رونالد اینگلههارت^۱ مطالعه‌ای پیمایشی را در سال ۱۳۸۳ در سطح ملی (در تمامی استان‌ها به جز کردستان و سیستان و بلوچستان) با حجم نمونه ۱۳۷۹ نفر افراد بالای ۱۵ سال انجام داده‌اند. آن‌ها در این مطالعه یک سؤال مهم درباره انصاف در روابط اجتماعی مطرح کرده‌اند با این مضمون که «فکر می‌کنید مردم، در صورت داشتن فرصت، از روابط با شما سوءاستفاده می‌کنند یا انصاف را رعایت می‌کنند؟» که ۰/۲۹ درصد گزینه سوءاستفاده، ۰/۴۹ درصد گزینه انصاف و ۰/۲۷ درصد نیز گزینه نمی‌دانم را انتخاب کرده‌اند. این یافته حاکی از آن است که مردم فضای اخلاقی جامعه را چندان غیرمنصفانه برآورد نمی‌کنند و جامعه ایرانی را منصف تلقی می‌کنند (آزاد و غیاثوند، ۱۳۸۳، به نقل از حاجیانی، ۱۳۹۳: ۸۷).

در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷)، دیدگاه مردم نسبت به‌تر شدن یا نشدن اوضاع اخلاقی و مذهبی به این شکل است: ۱۱/۸ درصد مردم معتقدند که اوضاع در آینده بهتر می‌شود؛ ۲۸/۱ درصد گفته‌اند که اوضاع تغییر نمی‌کند؛ و بیشتر مردم با ۶۰/۱ درصد معتقدند در آینده اوضاع بدتر می‌شود. زمانی که از روابط بی‌قید و شرط و عدم پابندی به ارزش‌های اخلاقی صحبت می‌شود، با بیان اینکه در دنیای مدرن و پسا مدرن باید به‌روز بود و بسیاری از ارزش‌های قدیم دیگر در این زمان کارآمد نیستند، به توجیه آن‌ها می‌پردازند. این در صورتی است که پیشرفت دنیای حاضر اگر بخواهد یک پیشرفت واقعی همراه با رشد باشد، باید پابندی به ارزش‌ها را رعایت کند و رواج دهد، در غیر این صورت، شاهد افول جامعه خواهیم بود تا یک پیشرفت واقعی. در بعضی موارد نیز مردم ادعا می‌کنند که اگر عمل و رفتاری شبیه

1. Ronald Inglehart

به رفتارهایی نداشته باشند که مدرن تلقی می‌شوند، از باقی آحاد جامعه جا می‌مانند؛ به همین دلیل، رفتاری تقلیدگونه را در پیش می‌گیرند تا جایی که این روند تبدیل به یک عادت می‌شود و در جامعه تسری می‌یابد.

۴-۲. امنیت جانی

در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۵)، پاسخ‌گویان درباره اینکه چه میزان امنیت جانی دارند، ۷/۸ درصد امنیت جانی را خیلی کم، ۲۰/۸ درصد کم، ۴۱/۴ درصد در حد متوسط، ۲۵/۴ درصد زیاد و ۳/۷ درصد خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند. در پژوهش وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران (۱۳۹۶)، پاسخ‌گویان درباره اینکه چه میزان در جامعه احساس امنیت می‌کنند، نظر خود را ۵۲/۴ درصد زیاد، ۳۰/۸ درصد کم و ۱۶/۸ درصد کم گفته‌اند. در سؤالی دیگر، «حکومت چه اندازه در ایجاد امنیت در جامعه موفق بوده است»، میزان موفقیت را ۵۲/۹ درصد زیاد، ۲۹/۸ درصد متوسط و ۱۷/۳ درصد کم دانسته‌اند.

در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷) نیز درباره احساس امنیت و امنیت جانی داشتن سؤال شده است. پاسخ‌گویان درباره داشتن احساس امنیت ۳۱/۹ درصد گفته‌اند خیلی کم و کم. ۳۴/۷ درصد تاحدودی و ۳۳/۵ درصد زیاد و خیلی زیاد احساس امنیت دارند. درباره امنیت جانی ۳۳/۷ درصد مردم بیان کرده‌اند کم و خیلی کم، ۴۱/۱ درصد تاحدودی و ۲۵/۱ درصد زیاد و خیلی زیاد احساس امنیت جانی می‌کنند.

جدول ۵۲. وجود آسیب‌های اجتماعی

آسیب‌های اجتماعی	میانگین در شهر و روستای خودشان	میانگین در بین وابستگان و خویشان
دورویی و ریاکاری	۳/۴۳	۲/۴۶
بی‌اعتمادی اجتماعی	۳/۳۶	۲/۳۵
خودخواهی	۳/۲۴	۲/۴۴

منبع: مجموعه مقالات گزارش وضعیت اجتماعی کشور، جلد دوم، ۱۳۹۵.

ایسپا (۱۳۹۳ الف) در پیمایشی از ۹۸۴ ترددکننده در میدان‌های مهم شهر تهران درباره سه شاخص اخلاق اجتماعی یعنی عام‌گرایی، دگردوستی (در طیفی شامل اعضای خانواده، فامیل و خویشاوندان، دوستان و همکاران، همسایگان و اهالی محله، افراد هم‌قوم، افراد هم‌مذهب و هم‌دین، همشهری‌ها، همه مردم ایران، مستضعفان جهان، همه مردم جهان) و بی‌تفاوتی اجتماعی نشان داد که میانگین عام‌گرایی در تهران (در شاخصی از ۰ تا ۱۰۰)، ۷۱/۳۹، دگردوستی ۵۳/۲ و بی‌تفاوتی اجتماعی ۲۷/۳۶ است. شاخص دگردوستی نشان می‌دهد که اگرچه حدود ۸۴ درصد مردم اعلام کرده‌اند که در صورت بروز مشکل برای خانواده‌شان به میزان زیاد و خیلی زیاد به آن‌ها کمک می‌کنند، این میزان برای فامیل و خویشاوندان حدود ۶۰ درصد است و فقط ۲۶ درصد مردم گفته‌اند اگر مشکل حادی برای مردم ایران پیش بیاید، به میزان زیاد و خیلی زیاد کمک می‌کنند. هرچه از سطح خانواده دایره راگسترده‌تر کنیم، میانگین اعلام همکاری برای رفع مشکل دیگران کمتر می‌شود (مجموعه مقالات گزارش وضعیت اجتماعی کشور، جلد دوم، ۱۳۹۵: ۳۷۴).

جدول ۵۳. مشکلات مطرح در کشور

معرف‌ها	کم و خیلی کم	تاحدودی	زیاد و خیلی زیاد
جرم و جنایت	۱۲/۹	۲۶/۲	۶۰/۹
مشکلات خانواده‌ها	۷/۷	۲۲/۷	۶۹/۶
فروش مواد مخدر	۶/۶	۲۴/۶	۶۹
اعتیاد به مواد مخدر	۶/۸	۲۳/۸	۶۹/۴

منبع: سنجش سرمایه اجتماعی، ۱۳۹۷.

از نظر پاسخ‌گویان بیشترین مشکلی که وجود دارد، مشکل خانواده‌هاست. ۶۹/۶ درصد از پاسخ‌گویان گفته‌اند که زیاد و خیلی زیاد این مشکل وجود دارد. بعد از مشکل خانواده، ۶۹/۴ درصد از پاسخ‌گویان معتقدند که اعتیاد به مواد مخدر از مشکلات مطرح در کشور است. فروش مواد مخدر با ۶۹ درصد در جایگاه سوم قرار دارد؛ و درنهایت، ۶۰/۹ درصد از پاسخ‌گویان گفته‌اند که جرم و جنایت به میزان زیاد در کشور وجود دارد.

۳-۴. جرایم موجود در جامعه

ایسپا پژوهشی دربارهٔ نزاع و درگیری در جامعه و میان خویشاوندان انجام داده است. بر اساس آمارهای به‌دست‌آمده، بیشتر نزاع‌ها در جامعه رخ می‌دهند؛ که آمار شامل ۳۹/۱ درصد زیاد و خیلی زیاد در جامعه و ۷۶/۶ درصد خیلی کم و کم در میان خویشاوندان و بستگان است.

جدول ۵۴. جرایم و آسیب‌های تجربه‌شده در دو سال گذشته در مورد اعضای خانواده و نزدیکان و خود پاسخ‌گو

موارد	خود فرد		خانواده و نزدیکان	
	بله	خیر	بله	خیر
مورد سرقت واقع شدن	۱۷/۵	۸۲/۵	۳۲/۸	۶۷/۲
محکومیت در دادگاه و دادرسی	۶/۲	۹۳/۸	۱۷/۷	۸۲/۳
طلاق	۴/۸	۹۵/۲	۲۶/۹	۷۳/۱
استفادهٔ تفنی از مواد مخدر	۶/۲	۹۳/۸	۲۴	۷۶
درگیری و نزاع با دیگران	۱۴/۵	۸۵/۵	۲۵/۹	۷۴/۱
استفاده از پارتی برای انجام کار	۱۳/۵	۸۶/۵	۲۳/۱	۷۶/۹
مورد کلاهبرداری واقع شدن	۱۰/۸	۸۹/۲	۱۸/۶	۸۱/۴
مورد آزار جنسی قرار گرفتن	۲/۲	۹۷/۸	۵	۹۵
مورد زورگیری واقع شدن	۴/۸	۹۵/۲	۱۰/۱	۸۹/۹
خودکشی یا صحبت و تصمیم به آن	۵/۳	۹۴/۷	۹/۵	۹۰/۵

منبع: پژوهش وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران، ۱۳۹۶.

جدول ۵۵. وجود نزاع و درگیری در جامعه، بین خویشاوندان و بستگان (کل کشور)

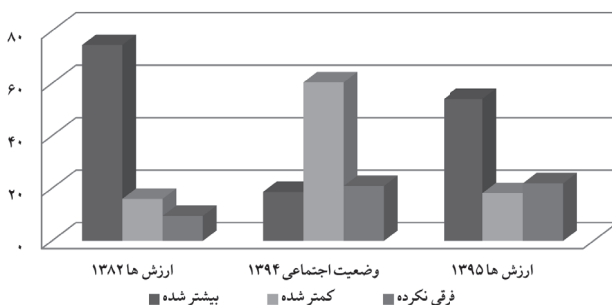
عنوان پیمایش‌ها / پژوهش‌ها	خیلی کم و کم	تاحدودی	زیاد و خیلی زیاد
ایسپا، ۱۳۹۲ (جامعه)	۳۹/۴	۲۱/۳	۳۹/۱
ایسپا، ۱۳۹۲ (خویشاوندان)	۷۶/۴	۱۳/۲	۱۰/۴

منبع: مجموعه مقالات گزارش وضعیت اجتماعی کشور، جلد اول، ۱۳۹۵.

از نظر پاسخ‌گویان، نزاع و درگیری در جامعه بیشتر است، نسبت به خانواده و خویشاوندان. ۳۹/۱ درصد به میزان زیاد و ۲۱/۳ درصد از پاسخ‌گویان گفته‌اند تاحدودی در جامعه وجود دارد. از نظر ۷۶/۴ درصد از پاسخ‌گویان نزاع میان خویشاوندانشان کم و خیلی کم است.

جدول ۵۶. جرم و جنایت نسبت به قبل

عنوان پژوهش‌ها / پیمایش‌ها	بیشتر شده	کمتر شده	فرقی نکرده
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۸۲	۷۴/۶	۱۶	۹/۵
وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران، ۱۳۹۴	۱۸/۷	۶۰/۴	۲۰/۹
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۹۵	۵۴/۱	۱۸/۲	۲۱/۹

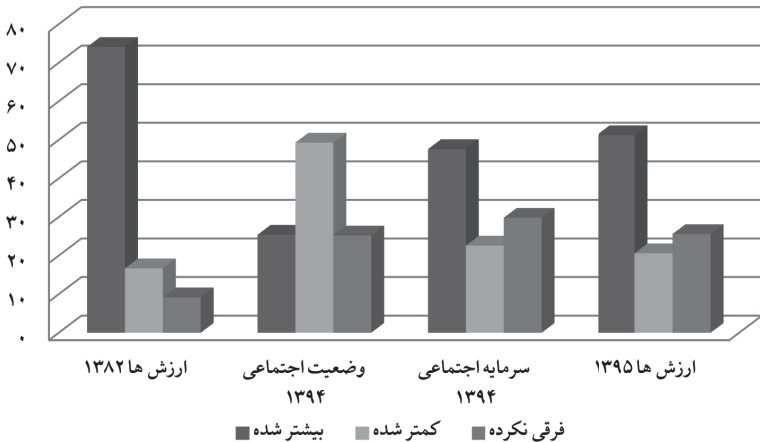

نمودار ۱۱. نگرش مردم به میزان جرم و جنایت نسبت به قبل در مقاطع زمانی مختلف

در ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، موج دوم (۱۳۸۲)، ۷۴/۶ درصد از پاسخ‌گویان معتقدند که جرم و جنایت نسبت به قبل بیشتر شده است. در سال ۱۳۹۴، در پیمایش وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران، اوضاع فرق کرده و ۶۰/۴ درصد از پاسخ‌گویان معتقدند که جرم و جنایت کمتر شده است. دوباره در موج سوم پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (۱۳۹۵)، ۵۴/۱ درصد از پاسخ‌گویان معتقدند که جرم و جنایت بیشتر شده است؛ اما با این حال، از موج دوم این پیمایش کمتر است.

جدول ۵۷. جرم و جنایت نسبت به آینده

عنوان پژوهش‌ها / پیمایش‌ها	بیشتر می‌شود	کمتر می‌شود	فرقی نمی‌کند
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۸۲	۷۴/۱	۱۶/۷	۹/۲
وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران، ۱۳۹۴	۲۵/۴	۴۹/۳	۲۵/۲
سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۴	۴۷/۶	۲۲/۶	۲۹/۸
ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، موج سوم، ۱۳۹۵	۵۱/۲	۲۰/۶	۲۵/۶

نمودار ۱۲. نگرش مردم نسبت به میزان جرم و جنایت نسبت به آینده در مقاطع زمانی مختلف

جدول ۵۶ اوضاع جرم و جنایت در آینده را از دیدگاه پاسخ‌گویان بررسی می‌کند. در موج دوم پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۷۴/۱ درصد از پاسخ‌گویان معتقدند که جرم و جنایت افزایش می‌یابد. در پیمایش وضعیت اجتماعی (۱۳۹۴)، اما ۴۹/۳ درصد از پاسخ‌گویان معتقدند که جرم و جنایت کمتر می‌شود. دوباره در پیمایشی دیگر در همان سال، یعنی در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴)، ۴۷/۶ درصد از پاسخ‌گویان معتقدند که جرم و

جنایت افزایش می‌یابد. در موج سوم پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، دوباره درصدهای پاسخ‌گویان نسبت به بیشتر شدن جنایت افزوده می‌شود؛ یعنی ۵۱/۲ درصد آن‌ها معتقدند که جرم و جنایت در آینده بیشتر می‌شود.

جدول ۵۸. دستگیرشدگان جرایم مختلف ۱ برحسب جنس و سن

جنس و سن	۱۳۷۵	۱۳۸۰	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴
مرد و زن ^(۱)	۵۵,۳۱۹	۶۲,۰۴۸	۷۸,۷۳۴ ^(۲)	۳۹,۸۶۴ ^(۳)	۳۰,۵۵۳ ^(۲)	۳۵,۴۰۹	۳۵,۵۴۴ ^(۳)	۳۸,۹۸۷
۱۷ ساله و کمتر	۴۰۹۴	۳۹۱۹	۲۱۹۹	.	.	.	۱۷۹۷	۱۸۲۹
۱۸-۲۴ ساله	۱۷,۸۴۷	۱۸,۶۹۲	۱۴,۷۲۱	.	.	.	۱۰,۴۷۳	۱۱,۷۵۳
۲۵-۳۴ ساله	۱۸,۴۵۴	۲۰,۱۷۰	۱۵,۰۶۹	.	.	.	۱۲,۰۰۲	۱۹,۱۴۹
۳۵ ساله و بیشتر	۸۹۸۲	۱۱,۷۶۵	۶۸۲۳	.	.	.	۵۰۶۸	۶۲۵۶

۱. شامل قتل عمد و غیرعمد، مرگ‌های اتفاقی، ضرب و جرح و صدمه، تهدید، اجبار و اکراه، تظاهر به چاقوکشی و مسموم کردن عمدی است.

۲. علت اختلاف سرجمع با اجزا مربوط به تعداد افرادی است که گروه سنی آنان مشخص نبوده و آمار مربوط به این افراد فقط در جمع منظور شده است.

۳. علت اختلاف سرجمع با اجزا در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۱ و ۱۳۹۳ به ترتیب مربوط به تعداد ۱۴، ۱۰۰، ۱۳۳ و ۶۲۰۴ نفر است که به تفکیک مرد و زن در دسترس نبوده و در جمع منظور شده است.

جنس و سن	۱۳۷۵	۱۳۸۰	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴
مرد	مرد ^(۱)	۴۶,۷۸۵	۵۷,۰۹۴	۷۳,۲۱۰	۳۷,۷۵۷	۲۸,۵۴۳	۲۸,۳۲۱	۳۷,۳۱۸
	۱۷ ساله و کمتر	۳۳۰۱	۳۵۷۰	۱۹۵۳	۰	۰	۱۷۱۲	۱۶۹۸
	۱۸-۲۴ ساله	۱۴,۶۵۰	۱۷,۱۴۰	۱۳,۷۷۹	۰	۰	۱۰,۰۹۲	۱۱,۲۲۱
	۲۵-۳۴ ساله	۱۵,۴۵۳	۱۸,۲۷۳	۱۴,۲۲۰	۰	۰	۱۱,۵۴۵	۱۸,۴۶۹
	۳۵ ساله و بیشتر	۷۸۰۶	۱۰,۸۷۵	۶۴۶۷	۰	۰	۴۹۷۲	۳۹۳۰
زن	زن ^(۲)	۸۴۴۴	۴۹۵۴	۵۵۱۰	۲۰۰۷	۱۸۷۷	۱۰۱۹	۱۶۶۹
	۱۷ ساله و کمتر	۷۹۳	۳۴۹	۲۴۶	۰	۰	۸۵	۱۳۱
	۱۸-۲۴ ساله	۴۱۹۷	۱۵۵۲	۹۴۲	۰	۰	۳۸۱	۵۳۲
	۲۵-۳۴ ساله	۳۰۰۱	۱۸۹۷	۸۴۹	۰	۰	۴۵۷	۶۸۰
	۳۵ ساله و بیشتر	۱۱۷۶	۸۹۰	۳۵۶	۰	۰	۹۶	۳۲۶

منبع: مرکز آمار ایران

جدول ۵۷ سن مجرمان در سال‌های متوالی را بررسی می‌کند. بیشتر جرایم در میانگین سنی ۲۵ تا ۳۴ سال (چه مرد و چه زن) اتفاق می‌افتند. تعداد مجرمان مرد بیشتر از زنان است.

جدول ۵۹. جرایم واقع‌شده در حوزه نیروهای انتظامی جمهوری اسلامی ایران برحسب موضوع

شرارت (موارد)				نزاع و درگیری (مورد)		مرگ‌های مشکوک (نفر)		قتل (نفر)	شرح
دستگیرشدگان	سایر شرارت‌ها	چاقو و قلمه کشی	باج‌گیری (اخاذی) و زورگیری	دسته جمعی	فردی	سایر موارد	خودکشی		
۱۱,۲۲۹	۱۸۶۸	۵۰۰۴	۱۱۷۸	۶۵۸۸	۲۴۷,۸۶۹	۱۷,۹۳۴	۲۹۸۱	۲۲۸۶	۱۳۸۵
۱۷,۹۵۸	۲۳۹۵	۲۸۷۴	۴۲۹۴	۶۰۶۷	۳۰۶,۰۷۳	۲۱,۷۰۲	۳۵۱۴	۲۰۶۴	۱۳۹۰
۸۱۷۳	۲۲۱۲	۴۲۰۶	۶۵۶	۶۶۲۶	۵۹۹,۳۲۸	۲۲,۸۸۰	۳۷۲۳	۱۹۰۶	۱۳۹۳
۷۳۳۹	۳۱۵۶	۵۱۰۷	۱۶۶	۷۶۳۹	۷۸۹,۴۹۰	۲۲,۴۰۰	۳۶۸۳	۱۹۲۰	۱۳۹۴
۶۰۷۷	۲۱۰۰	۴۱۶۳	۱۲۰	۶۴۵۴	۶۷۰,۷۲۹	۲۳,۸۹۰	۳۷۷۸	۱۷۷۷	۱۳۹۵
۵۹۸۴	۱۶۱۰	۴۹۹۲	۱۰۶	۶۲۴۴	۶۵۴,۲۴۵	۲۳,۵۳۵	۳۹۳۰	۱۸۸۸	۱۳۹۶
۷۱۹۳	۱۷۴۱	۶۱۱۴	۱۱۷	۶۴۲۳	۷۵۳,۹۷۴	۲۲,۷۹۹	۴۲۴۰	۱۷۹۵	۱۳۹۷

منبع: سالنامه آماری، فصل ۱۵، ۱۳۹۷، مرکز آمار ایران

از میان آمارهای اعلام‌شده در سال ۱۳۹۷، بیشترین آمار قتل ۲۳۰ نفر در تهران و ۲۱۵ نفر در خوزستان است.

برای مرگ‌های مشکوک، ۶۷۸ خودکشی در تهران و ۲۹۷ خودکشی در فارس و برای سایر ۹۴۸۴ مورد در تهران و ۱۲۹۷ مورد در فارس ثبت شده‌اند. بیشترین نزاع درگیری و فردی ۱۱۹,۷۵۹ مورد در خوزستان، ۱۱۸,۷۷۸ مورد در تهران ثبت شده‌اند. نزاع و درگیری جمعی ۱۷۶۹ مورد در تهران و ۴۷۰ مورد در کرمان است. ۴۳ باج‌گیری در مازندران، ۲۸۵۰ مورد چاقو و قلمه‌کشی در تهران

و در سایر شرارت‌ها، ۸۱۷ مورد در تهران و ۲۱۰ مورد در گلستان ثبت شده‌اند. بیشترین آمار دستگیرشدگان نیز به‌ترتیب ۲۴۲۶ نفر در تهران و ۱۱۳۰ نفر مربوط به شهر قم است. در میان آمارها، کمترین آمار جرایم متعلق به شهر کیش است. جدول ۶۰. دستگیرشدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف‌شده به تفکیک نوع جرم

سال	جمع کل	قاچاقچیان و عوامل توزیع‌کننده مواد	معتاد و مصرف‌کننده مواد	اتباع بیگانه
۱۳۸۰	۳۱۶,۳۹۱	۱۱۳,۳۱۷	۱۹۹,۹۵۰	۳۱۲۴
۱۳۸۵	۴۲۶,۸۰۹	۱۳۳,۳۳۲	۲۸۹,۹۵۷	۳۵۲۰
۱۳۹۰	۲۷۲,۵۶۸	۲۵۲,۱۹۷	۱۶,۷۸۹	۳۵۸۲
۱۳۹۳	۳۵۴,۴۰۹	۲۶۷,۳۹۶	۸۱,۸۵۲	۵۱۶۱
۱۳۹۴	۳۵۹,۰۹۵	۲۴۴,۳۴۶	۱۰۹,۰۰۳	۵۷۴۶
۱۳۹۵	۴۰۲,۶۲۹	۲۴۸,۶۸۶	۱۴۷,۷۷۱	۶۱۷۲
۱۳۹۶	۴۱۳,۰۸۴	۲۴۱,۴۹۵	۱۶۶,۳۸۹	۵۲۰۰
۱۳۹۷	۴۳۲,۱۴۴	۲۳۸,۵۲۴	۱۸۸,۴۱۲	۵۲۰۸

منبع: سالنامه آماری، فصل ۱۵، ۱۳۹۷، مرکز آمار ایران

در جدول ۵۹، بیشترین آمار دستگیرشدگان مربوط به قاچاقچی‌ها و توزیع‌کنندگان مواد مخدر است که در سال ۱۳۹۱، با ۲۶۷,۳۹۶ نفر دستگیرشده بیشترین آمار را در این زمینه دارد. کمترین دستگیرشدگان مربوط به اتباع بیگانه است. آزاد و عالمی در پژوهشی درباره انسجام کارکردی نهادهای جامعه به بررسی روند جرایم در سه دهه اخیر و در سطح ملی و نیز الگوی تغییرات آن در ایران پرداخته‌اند.

جدول ۶۱. مقایسه جرایم در دهه‌های ۶۰، ۷۰ و ۸۰ خورشیدی

موارد	حداکثر در دهه ۶۰	حداکثر در دهه ۷۰	حداکثر در دهه ۸۰
قتل عمد	۸/۹۵	۱۲/۳۸	۱۸/۳۵
سرقت	۱۱۵/۱۳	۶۰۳/۰۱	۷۲/۲۵۸

جرایم قتل عمد، قتل غیرعمد، سرقت، اختلاس، ارتشا، جعل، کلاهبرداری و اعمال منافعی عفت بر مبنای پرونده‌های مختومه قوه قضائیه برگرفته از سایت آمار ایران طی سال‌های ۱۳۶۳ تا ۱۳۸۷ در نظر گرفته شده‌اند. این آمار در هر صدهزار نفر جمعیت ۱۵ تا ۶۵ ساله که توانایی ارتکاب جرم دارند، محاسبه و شاخصی ترکیبی با عنوان جرم ساخته شد که حاصل جمع کلیه پرونده‌های قتل عمد، قتل غیرعمد، سرقت، اعمال منافعی عفت، جعل، کلاهبرداری، اختلاس و ارتشاست. برای اطمینان از اعتبار این شاخص، از آزمون آلفای کرونباخ^۱ استفاده شد که معادل ۷۵۱/۰ است و نشان می‌دهد که همه این‌ها با همدیگر مفهومی واحد تحت عنوان جرم را نشان می‌دهند.

یافته‌ها نشان می‌دهند که جرایم در اوایل دهه ۱۳۷۰ و به‌طور مشخص پس از سال ۱۳۷۳ روند افزایش شدیدی به خود گرفته‌اند؛ درحالی‌که از سال ۱۳۶۳ تا ۱۳۷۳ تقریباً روند ثابت و حتی در مقطعی کاهش داشته‌اند؛ و از این‌رو، افزایش چشمگیر جرایم در کشور از اوایل دهه ۱۳۷۰ اثبات شده است. جرایم موارد زیادی را شامل می‌شوند؛ و هرکدام قطع‌به‌یقین ریشه در خلیات و باورهای هر فرد دارند. خلیات و باورهای هر فرد در محیط خانواده، مدرسه و مراکز علمی و نیز محیط جامعه شکل می‌گیرند و تحت‌تأثیر رفتارها و شرایط مختلف تغییر می‌یابند. در بحث جرایم، عوامل متعددی همانند سن، جنسیت، شرایط جغرافیایی، اوضاع اقتصادی و غیره دخیل هستند. معمولاً مجرمان کم‌سن و سال تحت جبر محیطی خود در شرایط بزهکاری قرار می‌گیرند. جرایمی که امنیت جانی افراد را تحت‌تأثیر قرار می‌دهند، اغلب به‌دلیل خشونت‌ها، خودبینی‌ها، رفتارهای کنترل‌نشده و گاهی مشکلات روانی به وقوع می‌پیوندند. شرایط اقتصادی بیمار، تلاشگر نبودن افراد و گاهی عملکرد ضعیف دولت برای ایجاد فرصت‌های شغلی، افراد را در مسیرهای شغلی نادرست قرار می‌دهند؛ و آن‌ها عملکرد اشتباهشان را با شرایط سخت پیش رو توجیه می‌کنند. البته تمام مجرمان در شرایط

1. Cronbach's alpha

سخت اقتصادی و شغلی قرار ندارند؛ برخی به دلیل سودجویی‌های بیشتر و منفعت‌طلبی دست به جرم می‌زنند.

بحث و نتیجه‌گیری

در ابتدای کار چند پرسش درباره ارزش‌های اخلاقی پرسیده شده است که در این بخش با توجه به یافته‌های موجود به بررسی آن‌ها می‌پردازیم.

روند تغییرات ارزش‌های اخلاقی ایران در گذر زمان به چه شکل بوده است؟

قدیمی‌ترین پیمایشی که فقط یک مؤلفه هماهنگ با پژوهش حاضر دارد، مربوط به «گرایش‌های فرهنگی و نگرش‌های اجتماعی در ایران (۱۳۵۳)» است که در آن از مردم درباره اعتماد پرسیده شده است. پاسخ‌گویان در این پیمایش درباره قابل اعتماد بودن مردم، ۵۴ درصد مردم را قابل اعتماد تشخیص داده و ۴۵ درصد نسبت به آدم‌ها بی‌اعتماد بوده‌اند. این میزان بیشترین اعتمادی است که مردم نسبت به هم داشته‌اند.

روند وضعیت اخلاقی به این صورت است که شاید در سال‌های بسیار گذشته، همانند پژوهش بالا، یا در پژوهش بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران در سال ۱۳۷۴، خوب بوده است؛ اما نه در تمام حیطه‌ها، باین‌حال کمابیش از دیدگاه پاسخ‌گویان، شرایط بهتر از حال بوده است. اما هرچه تاریخ به‌سوی جلو حرکت می‌کند، شرایط اخلاقی نه‌تنها بهتر نشده، بلکه یا در درصدهای متوسط مانده یا از آنچه بوده، بدتر شده است. شاید یکی دو سال در میانه این سال‌ها میزان کم‌وزیاد شدن درصدها (یعنی زیاد بود اخلاق منفی در جامعه و کم بودن اخلاق مثبت) را شاهد باشیم، ولی شرایط تقریباً به‌صورت یکسان و دنباله‌داری بوده است. اگر بخواهیم میزان جمعیت را هم در نظر بگیریم، باز هم شرایط به همین نحوی است که بیان شده است.

وقتی از مردم سؤال می‌شود که «وضعیت اخلاقی جامعه را چگونه ارزیابی می‌کنید» یا «در آینده وضعیت اخلاقی بهتر می‌شود یا بدتر»، پاسخ می‌دهند شرایط خوب نیست و در آینده بدتر هم می‌شود. در سنجش سرمایه اجتماعی

(۱۳۹۷)، دیدگاه مردم نسبت بهتر شدن یا نشدن اوضاع اخلاقی و مذهبی به این شکل است: ۸۰/۱ درصد مردم معتقدند که اوضاع در آینده بهتر می‌شود؛ ۲۸/۱ درصد گفته‌اند که اوضاع تغییر نمی‌کند؛ و بیشتر مردم با ۶۰/۱ درصد معتقدند در آینده اوضاع بدتر می‌شود. این درصدها مربوط به جدیدترین پیمایش سنجش سرمایه اجتماعی در سال ۱۳۹۷ است. در شرایط اقتصادی و اجتماعی حال حاضر، اگر این سؤال دوباره از مردم پرسیده شود، گمان اینکه بخواهند شرایط را بدتر ارزیابی کنند، وجود دارد.

انفجار جمعیت، مشکلات اقتصادی و سیاسی، قول‌ها و وعده‌ها برای بهتر شدن شرایط مردم را بیشتر از قبل ترغیب می‌کند تا اخلاقیات را زیر پا بگذارند. در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۵)، پاسخ‌گویان درباره اینکه «چه میزان امنیت جانی دارند» ۷/۸ درصد امنیت جانی را خیلی کم، ۲۰/۸ درصد کم، ۴۱/۴ درصد در حد متوسط، ۲۵/۴ درصد زیاد و ۳/۷ درصد خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند. در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷) نیز درباره احساس امنیت و امنیت جانی داشتن سؤال شده است. پاسخ‌گویان در این باره ۳۱/۹ درصد خیلی کم و کم، ۳۴/۷ درصد تاحدودی و ۳۳/۵ درصد زیاد و خیلی زیاد را برگزیده‌اند. درباره امنیت جانی نیز ۳۳/۷ درصد کم و خیلی کم، ۴۱/۱ درصد تاحدودی و ۲۵/۱ درصد زیاد و خیلی زیاد را بیان کرده‌اند.

امنیت جانی یکی از عناصر مهم حیاتی است؛ برای آنکه بشر بتواند در جامعه به راحتی زندگی کند. سلب آسایش روانی در کاهش درصد اعتماد افراد نسبت به یکدیگر تأثیرگذار است. با آنکه فناوری با پیشرفت فراوان خود می‌تواند به سرعت اتفاقات رخ داده در جهان را مخابره کند، نسل بشر هنوز از تمام وقایع ناخوشایندی که به صورت خرد و کلان رخ می‌دهند، درس نمی‌گیرد و برای تبدیل جامعه به محیطی برای رشد انسانیت تلاش نمی‌کند. جامعه ایران نیز از این مباحث به دور نیست. با آنکه متن جامعه ایران با مباحث اسلامی آمیخته است و آموزه‌های بسیاری برای رعایت اخلاق وجود دارند، جامعه دچار شعارزدگی شده است، بسترهای مناسب برای شکل‌گیری

رفتارها و خلییات درست وجود ندارند و روزبه‌روز اخلاق در حال کم‌رنگ‌تر شدن است؛ و شاید بتوان گفت جامعه در حال گذر از یک افول اخلاقی است.

اخلاق در چه حیطه‌هایی کم‌رنگ‌تر شده است؟

اخلاق مسئله‌ای است کاملاً وابسته به باورها و رفتارهای بشری. اخلاق زمانی کم‌رنگ می‌شود یا به‌مرور زمان رعایت کردن آن مهم تلقی نمی‌شود که افراد یک جامعه رفته‌رفته نسبت به باورهایشان بی‌اعتنا شوند. گاهی ممکن است کسی بخواهد با دور زدن اصول و قواعد رفتاری مسیر کوتاه‌تری برای رسیدن به اهدافش انتخاب کند؛ این عمل به‌مرور در جامعه رواج می‌یابد و باقی افراد که باورهای محکمی ندارند یا عرصه بر آن‌ها سخت شده است، از آن تبعیت می‌کنند. برای مثال، دروغ‌گویی برای به راه افتادن کار رخدادی است که امروزه در جامعه رواج زیادی یافته است؛ و بهانه و توجیهی که برای آن مطرح می‌شود، این است که همه برای آنکه کارشان راه بیفتد، دروغ می‌گویند. البته این عادت دروغ‌گویی در یک حیطه باقی نمی‌ماند و باعث می‌شود فرد در ساده‌ترین مسائل که حتی نیازی به توجیه دروغ‌گویی ندارد، دروغ بگویند. از خود افراد جامعه اگر سؤال شود، در این باره می‌گویند شرایط اقتصادی جامعه بد است، فضای مجازی و مدرنیته باعث می‌شود جامعه رو به انحراف برود؛ انسانیت در میان افراد کمتر شود و هرکس به فکر خودش باشد. تمام این عوامل باعث می‌شوند تا آدم‌ها رو به سویی روند که زندگی را برای آن‌ها آسان‌تر، جذاب‌تر و بی‌نقص‌تر کند. اما این مباحث توجیه‌های غیرقابل قبولی هستند. لذت‌ها، منافع، خواست‌ها و دیگر مواردی که باعث می‌شوند تا افراد دست به خلییات منفی بزنند یا اخلاق را کمتر رعایت کنند، تنها در اندک زمانی با آن‌ها همراه خواهند بود و برای داشتن بیشتر آن باید بیشتر از پیش اخلاقیات را زیر پا بگذارند. این روند روح بشر را تشنه‌تر و خسته‌تر از قبل می‌کند تا جایی که در ورطه عادت و بی‌اخلاقی فرومی‌رود.

آنچه از یافته‌ها مشخص است اینکه اخلاق در تمام حیطه‌های مربوط به اخلاق همبستگی، ارزش‌های اخلاقی فرهنگی-اجتماعی و اخلاق حرفه‌ای نسبت سال‌های قبل کم‌رنگ‌تر شده است؛ که می‌تواند از خلال این رفتارهای

اخلاقی آسیب‌هایی حاصل شوند و کل جامعه را با خود درگیر کنند. در بحث اخلاق حرفه‌ای، معلمی در درجه اول و پزشکی در درجه دوم از اصنافی هستند که در سالیان متوالی، مردم نسبت به آن‌ها بیشترین اعتماد را داشته‌اند و گفته‌اند نسبتاً زیاد وظیفه‌شان را به‌درستی انجام می‌دهند. این موضوع تنها نکته مثبتی بود که در میان اصناف وجود داشت. جرایم روزبه‌روز در حال بیشتر شدن هستند. مردم بدون ابا دروغ می‌گویند، حق و حقوق دیگران را رعایت نمی‌کنند، برای پیشبرد اهداف خود قوانین را زیر پا می‌گذارند و دست به تقلب می‌زنند، به همین دلیل، صداقت را سادگی آدم‌ها قلمداد می‌کنند. میزان همبستگی در میان مردم بسیار کم است و مردم علاقه به کمک کردن ندارند.

برای مثال، در پیمایش وضعیت اجتماعی (۱۳۹۶)، ۴۶/۷ درصد وضعیت دروغ‌گویی را در جامعه زیاد و خیلی زیاد سنجیده‌اند که نسبت به پیمایش قبلی کمتر شده است. در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷)، دوباره دروغ‌گویی در جامعه رو به افزایش است؛ یعنی ۶۶/۴ درصد از پاسخ‌گویان، آن را زیاد و خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند.

بحث اخلاق در جامعه ایرانی بیشتر جنبه فردگرایانه دارد؛ یعنی زمانی که با افراد جامعه درباره اخلاق صحبت می‌شود، اغلب بر این موضوع تأکید دارند که اخلاق در جامعه کم‌رنگ شده است، هنجارها نادیده گرفته می‌شوند و دیگر مردم باورهای قوی ندارند. اما زمانی که از پاسخ‌گویان پرسیده می‌شود که خودشان تا چه اندازه به اخلاق پایبند هستند، میزان آن را زیاد ارزیابی می‌کنند؛ و در گام بعدی و به‌صورت جزئی‌تر، یعنی وقتی درباره رعایت اخلاق در رابطه با خویشان، خانواده، غریبه‌ها و همسایه‌ها سؤال می‌شود، گزینه‌ای پررنگ‌تر است که مربوط به نزدیک‌ترین افراد زندگی‌شان است؛ و انسان‌های دیگر در اولویت‌های بسیار پایین‌تری نسبت به خانواده قرار می‌گیرند. به عبارت دیگر، وقتی به‌صورت واضح و جداگونه سؤال می‌شود برای هریک از روابط چه میزان در مورد اخلاق گفته‌شده اهمیت

قائل هستید، خانواده همیشه بیشترین درصد اهمیت را دارد و غریبه‌ها با درصد پائینی از اهمیت برخوردار هستند. برای مثال، اگر ما بخواهیم به اعضای خانواده خود کمک کنیم (مالی یا هر نوع دیگری)، راحت‌تر و سریع‌تر این کار را انجام می‌دهیم؛ اما اگر یکی از اقوام دور ما یا همسایه‌ای از ما کمک بخواهد، شک و تردید بیشتری به خرج می‌دهیم یا تعداد اندکی از افراد این کار را انجام می‌دهند.

برای نمونه، دربارهٔ رعایت حق و حقوق دیگران آمارهای موجود از این قرارند: در سنج سرمایه اجتماعی (۱۳۸۴)، ۴۸/۵ درصد از پاسخ‌گویان معتقدند که مردم جامعه کم و خیلی کم حقوق دیگران را رعایت می‌کنند؛ این درصد در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۴)، به ۴۴/۴ درصد کاهش می‌یابد، اما مردم همچنان معتقدند که میزان رعایت حقوق دیگران کم و خیلی کم است؛ در پیمایش وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران (۱۳۹۶)، ۴۲/۳ درصد نظر پاسخ‌گویان این است که تاحدودی حقوق دیگران رعایت می‌شود، یعنی از میزان کم بودن رعایت حقوق دیگران به سمت متوسط بودن این قضیه سوق پیدا کرده است؛ در سنجش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷)، از میزان متوسط بودن رعایت حقوق دیگران کاسته می‌شود، اما همچنان بیشترین درصد برای این گزینه است، یعنی ۴۰/۷ درصد از پاسخ‌گویان معتقدند که حقوق دیگران تاحدودی رعایت می‌شود. درواقع، زمانی که مردم از بد بودن شرایط اخلاقی جامعه صحبت می‌کنند، خودشان را جدا از باقی جامعه درست‌کارتر می‌دانند؛ در صورتی که در مواقع خاص این گونه عمل نمی‌کنند یا شاید در بعضی از موازین اخلاقی به درستی عمل کنند. البته نمی‌توان گفت که همهٔ افراد این گونه هستند؛ اما اکثر قریب به اتفاق این گونه عمل می‌کنند.

پوپر^۱ انسان را بدون مسئولیت اخلاقی حتی یک‌صدم انسان (در معنای حقیقی) نیز نمی‌داند. پوپر با آنکه معتقد است ما نسبت به گذشته،

1. Popper

اکنون در دنیای به‌مراتب بهتری زندگی می‌کنیم، می‌گویید به‌واسطه «روش بلاهت‌آمیزی» که در تربیت اخلاقی کودکانمان در پیش گرفته‌ایم، در معرض خطر واقع شده‌ایم؛ پس وظیفه داریم که در این خصوص با اقدامات قاطع به نظام تعلیم و تربیت مسئولانه‌ای دست‌یابیم که اعتلای اخلاق اجتماعی یگانه هدف آن باشد (به نقل از بختیار نصرآبادی، حیدری و بهروان، ۱۴۱: ۱۳۹۰).

فهرست منابع

- اسدی، علی (۱۳۵۳)، گرایش‌های فرهنگی و نگرش‌های اجتماعی در ایران، تهران: پژوهشکده علوم ارتباطی و توسعه ایران.
- امیر، آرمین (۱۳۹۸)، طرح رصد وضعیت کشور، گزارش اخلاق اجتماعی: گزارش اول؛ وضعیت ابعاد ذهنی اخلاق در ایران، تهران: پژوهشکده فرهنگ‌پژوهی دانشگاه علامه طباطبائی.
- ایسپا (سازمان افکارسنجی دانشجویان ایران) (۱۳۹۲)، بررسی نظرات مردم ایران در خصوص آسیب‌های اجتماعی (کل کشور و تهران)، تهران: ایسپا.
- (۱۳۹۳ الف)، بررسی وضعیت اخلاق اجتماعی در شهر تهران، تهران: ایسپا.
- (۱۳۹۳ ب)، بررسی نظرات مردم ایران در خصوص آسیب‌های اجتماعی (شهر تهران)، تهران: ایسپا.
- آزاد ارمکی، تقی و مسعود عالمی نیسی (۱۳۹۰)، «بررسی نقش فقدان انسجام کارکردی نهادهای جامعه در روند جرایم در سه دهه اخیر»، مجله علمی پژوهشی بررسی مسائل اجتماعی ایران، سال دوم، شماره دوم، صص ۱۵۵ - ۱۸۴.
- بختیار نصرآبادی، حسنعلی؛ محمدحسین حیدری و حمیدرضا بهروان (۱۳۹۰)، «نسبت عقلانیت انتقادی با اخلاق اجتماعی»، فصلنامه راهبرد، سال بیستم، شماره ۵۹، صص ۱۳۹ - ۱۶۵.
- بررسی و سنجش هویت ملی ایرانیان (۱۳۸۸)، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی.
- پوپر، کارل ریموند (۱۳۷۶)، درس این قرن. ترجمه علی پایا. تهران: انتشارات طرح نو.
- جوادی یگانه، محمدرضا و غلامرضا غفاری (۱۳۹۵)، مجموعه مقالات گزارش وضعیت اجتماعی کشور، جلد‌های اول و دوم، تهران: شورای اجتماعی کشور، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- چلبی، مسعود (۱۳۷۵)، جامعه‌شناسی نظم: تشریح و تحلیل نظری نظم اجتماعی، نشر نی.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۷۷)، رضایت سیاسی در طبقه متوسط شهری، ایران (گزارش طرح پژوهشی منتشر نشده)، مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران.
- (۱۳۹۳)، جامعه‌شناسی اخلاق (تحلیل وضعیت اخلاق اجتماعی در جامعه ایران)، تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.
- دورکیم، امیل (۱۳۶۹)، درباره تقسیم کار اجتماعی، ترجمه باقر پرهام، بابل: کتاب‌سرای بابل.

- راسل، برتراند (۱۳۵۵)، اخلاق و سیاست در جامعه، ترجمه محمود حیدریان، تهران: انتشارات بابک.
- ریتزر، جورج (۱۳۷۴)، نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی.
- سالنامه آماری کشور، فصل سوم (جمعیت) (۱۳۹۷).
- فصل پانزدهم (امور قضایی) (۱۳۹۷).
- سنجش سرمایه اجتماعی کشور (۱۳۹۴)، شورای اجتماعی کشور، تهران: وزارت کشور، مرکز ملی رصد اجتماعی، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، دفتر طرح‌های ملی.
- سنجش سرمایه اجتماعی کشور (۱۳۹۷)، شورای اجتماعی کشور، تهران: وزارت کشور، مرکز ملی رصد اجتماعی، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، دفتر طرح‌های ملی.
- سنجش نگرش سیاسی جوانان ایران (۱۳۸۵)، سازمان ملی جوانان.
- طالبان، محمدرضا (۱۳۸۸)، پیمایش ملی سنجش دین‌داری در ایران، مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران (ایسپا) (گزارش طرح پژوهش منتشر نشده است).
- عبدی، پوریا (۱۴۰۰)، «بحران‌های اجتماعی و بازسازی اعتماد در سطوح کلان: نگاهی به میزان اعتماد اجتماعی و نهادی به دولت و خرده‌نظام سلامت در ایران با توجه به بحران کرونا، در مجموعه جستارهای کرونا و جامعه ایران، سویه‌های فرهنگی و اجتماعی، جلد ۲ (در دست انتشار)، به کوشش: محمد سلگی، داریوش مطلبی و محمد فکری، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات: مرکز رصد فرهنگی کشور.
- عنبری، موسی و سارا غلامیان (۱۳۹۵)، «تبیین جامعه‌شناختی عوامل مرتبط با بی‌تفاوتی اجتماعی، بررسی مسائل اجتماعی ایران»، دوره هفتم، شماره ۲، صص ۱۳۳-۱۵۹.
- غلامرضا کاشی، فضه و آرمین امیر (۱۳۹۹)، مطالعه جامعه‌شناختی بی‌تفاوتی اجتماعی در ایران، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- قنبری، علی (۱۳۸۶)، سنجش هویت ملی ایرانیان، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی.
- قنبری، علی و محمد چیت‌ساز (۱۳۸۸)، بررسی روابط بین‌نسلی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی.
- کی، فرانکنا، ویلیام (۱۳۹۲)، فلسفه اخلاق، ترجمه هادی صادقی، چاپ چهارم، تهران: انتشارات کتاب طه.

- کیویستو، پیترو (۱۳۷۸)، اندیشه‌های بنیادی در جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.
- گرجی ازندریانی، علی اکبر و سید ابوذر فلسفی زاده حقیقی (۱۳۹۹)، «نسبت عدالت توزیعی و تأثیر آن بر اخلاق اجتماعی در اندیشه جان رالز»، مجله اخلاق زیستی، دوره دهم، شماره پنجم، صص ۱-۱۲.
- گل‌پرور، محسن؛ خیراله حسین زاده و اصغر آقایی (۱۳۸۹)، «بررسی اثرات و رفتارهای غیر اخلاقی مدیران در سازمان»، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال پنجم، شماره ۳ و ۴.
- گودرزی، محسن (۱۳۸۳)، پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، موج دوم، تهران: دفتر طرح‌های ملی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۸)، پیام‌های مدرنیت، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: نشر مرکز.
- محسنی تبریزی، علیرضا و مجتبی صداقتی فرد (۱۳۹۰)، «پژوهشی درباره بی‌تفاوتی اجتماعی در ایران» (مورد پژوهش: شهروندان تهرانی)، فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی، سال بیست و دوم (پیاپی ۴۳)، شماره سوم، صص ۱-۲۲.
- محسنی، منوچهر (۱۳۷۴)، بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران، تهران: دبیرخانه شورای فرهنگی.
- محسنی، منوچهر (۱۳۷۵)، بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران، تهران: دبیرخانه شورای فرهنگی.
- محمودی، زینب و ایمان ممبینی (۱۳۹۲)، «بررسی برخی عوامل مؤثر بر کنش‌های فردگرایانه» (مطالعه موردی کلان‌شهر اهواز)، فصلنامه دانش انتظامی استان خوزستان، شماره ۵، صص ۳۷-۵۲.
- مسعودی، جهانگیر و سید سجاد ساداتی زاده (۱۳۹۴)، «رابطه اخلاق و سیاست»، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال دهم، شماره ۳، صص ۱۹-۲۸.
- مهریار، امیر هوشنگ و محمدسعید ذکایی (۱۳۸۳)، وضعیت و نگرش جوانان ایران، سازمان ملی جوانان، موج دوم.
- نیبور، راینهولد (۱۳۸۹)، انسان اخلاقی و جامعه غیر اخلاقی، مطالعاتی در باب اخلاق، سیاست و عدالت، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- وثوقی، منصور و حسین میرزایی (۱۳۸۷)، «فردگرایی: تأملی در ابعاد و شاخص‌ها»، مجله نامه علوم اجتماعی، شماره ۳۴، صص ۱۱۷-۱۴۳.
- هینمن، لارنس (۱۳۹۸)، اخلاق، رویکردی کثرت‌گرایانه به نظریه اخلاق، ترجمه میثم غلامی و

همکاران، تهران: نشر کرگدن.

- سایت آمار، داده‌ها و اطلاعات آماری، دسترسی از طریق آدرس:

<https://www.amar.org.ir/%D8%AF%D8%A7%D8%AF%D9%87%D9%87%D8%A7-%D9%88-%D8%A7%D8%B7%D9%84%D8%A7%D8%B9%D8%A7%D8%AA-%D8%A2%D9%85%D8%A7%D8%B1%DB8%C>

- Smart, Barry (2001) “ Sociology, Morality and Ethics: On Being with Other” In: Ritzer, George And Smart, Barry (2001) “Handbook of Social Theory” Sage Publication
- Heaton.j (1998). Secondary analysis of qualitative data, *Social Research Update*, University of Surrey, accessibility through: <http://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU22.html>.
- Seeman. M (1959). On the meaning of alienation, *American Sociological Review*, vol.24
- Smith, Carole (2002) *The Sequestration of Experience: Rights Talk and Moral Thinking in Modernity*. *Sociology*, Volume 36(1): 43–66.